

فەلسەفەى سروشتى لىكدانە ۋەى مىژ ۋەى تايىپەتتى زىندۋىسى سارستانى يەكانى لاي شېنگلەر

د. محسن محمد حسين

بەشى مىژ ۋەى - كۆلىجى پەروەردەى يەكەم/

زانكۆى بەغداد

پىش دەستى :

خوتبە دانداپە ۋەى (جدسى ذاتى) ۋەى تىروانىنى روحيانەى تايىت بە
فېكرەى مىژ ۋەى پىشتى بەستوۋە زىاتەر لەۋەى مەبلى بەلاى
باس كىردىكى رېكۆپىكى بە پروگرام ۋەى شىكردنە ۋەى يەكى
مەنتىقيانەى رىز بەستوۋە ھەبىت.^(۱)

شېنگلەر لەۋ بەرەدایە كە مىژ ۋەى زىنجىرە روۋداۋىكى تاكانەى
تەۋاۋىكى (متكامل) ۋەى سەر بەخۇى يەك لەدۋاى يەك پىك دەھىنەت
كە بە (رۇشنىبىرگەل - ثقافات) ناۋى دەبىات، ھەر
رۇشنىبىر يەكەش مۇركى جىياكەرەۋەى^(۲) خۇى ھەپە. ھەرچى
چۈرچىۋەى تىۋورى يەكەپەتى ئەۋە لە كاكىل دا پىشت بە فەلسەفەى
سروشتى دەبەستى نەك بەۋ مەبدەئە مىژ ۋەى يەك بە رامبەرى
دەۋەستى.^(۳) بەرادە يەك پىكى لەم زانىارىى سروشتى يە ھەلپىۋە كە
تا ئىستا تەنانەت خاۋەن بىرەكانى سەدەى نۆزدەمىش كە پەپرەۋى
بەرنامەى دانانىان دەكرد (المنهاج الوضعى) ۋە تەقەلايان دەدا مىژ ۋەى
بگۆرن بە زانستىك لە زانستەكان بەورادە يە نەگەبىشتوون. لەم
بوارەدا دەلى ئەۋەى ئەۋە بە مىژ ۋەى ۋەى كىرۋە (نىۋوتن) پىش ھەر ئەۋەى
بە مائىماتىك (رىياضىيات) كىرۋە كە ۋا ھاتوۋە ئەۋ دىباردانەى
نەخشە كىشاۋە كە جازان لە قەۋارەى توندوتۋلى زانين دا لىك

كەس نى يە خەرىكى مەسەلەكانى لىكدانەۋەى مىژ ۋەى
بوۋىت، شېنگلەر^(۱) جى پەنجەى بىرى خۇى لەسەرىرى ئەۋ
كەسە دانەنابىت. . لە پىشەنگى ئەۋانەش دا (تۋىنى) ۋەى
گەرەترىن مىژ ۋەى ۋەى ئەم چەرخەۋ زۆرى دى ھەن كە لەمەۋلا
ناۋىان دەزانين. بەناۋىبانگىترىن ئەۋ كەسانەش كە كارىان لە
بىر كىردنەۋەى ئەۋ كىرۋە (گۆتە) ۋەى شاعىرى گەرەۋ (نېچە) ۋەى
فەپەسوفى ئەلمانن.

شېنگلەر دەربارەى پەيداۋون ۋە لەناۋچوۋنى شارستانەتى
بۇچوۋنىكى تازەۋ لىكدانەۋەى يەكى تايىتەى ۋاى ھەپە كە لەسەر
بىناغەى بايۋولۇجىانەى بزۋوتنەۋەى مىژ ۋەى ھەستاۋە، لە بىرى
بەرۋەدھاتنى خولەكان (التعاقب الدورى) جىياۋازە كە ئىبن
خەلدون ۋەى (فېكقن) پىش ئەۋ باسىان كىرۋە. بىرۋاى خۇشى لە
كتىبىك دا خستۋەتەرۋ ناۋى ناۋە (ئاۋابونى رۇزاۋا) كە بە ناۋى
«تدھور الحضارة الغربية» ۋە كراۋتە عەرەبى ۋە ھەرچى فەلسەفەى
خۇى ھەپە تى پىدا جى كىرۋەتەۋە، بە لىكۆلىنەۋەى بەراۋرد - دراسة
مقارنة - لە دىبارەى پىكھاتنى شارستانەتى يەكانى كۆلىۋەتەۋە، بە
شىۋازىك كە ھەندى جار مەبلى بەلاى ئالۋزى شىعرو بەلاى

جودابوون.^(۵)

جا بۆرۈن كۆندۈمەي ئۆمەي شېنگلەر لە لايەنە كانی فەلسەفە مېژ وۈينە كەي خۆي دا گوتتۇمەي، بېرى ئومان بەسەر چەند تەورەبە كدا (محور) دابەش كۆرد كە ئەمانەن :

تەورەي يەكەم :

هەلۈنستى شېنگلەر بەرامبەر بە بېروراي كۆمەلېك مېژ وۈنۈوس و فەيلەسوفانى مېژ وۈە ئوروپاي، يەكان و تەقەلاي رەت كۆردنەۈە (يان راست كۆردنەۈەي) بېرورايكانيان و ۈەلام دانەۈەيان :

يەكەم : سەرەتا شېنگلەر داۋاي شۆرشىكى كۆپىرىكى دەكات لە لېكۆلېنەۈەي مېژ وۈدا بۆسپىنەۈەي ئو بەندۇباۈەي كە ئوسا - تا ئىستاش - لە مېشكى ئوروپايى يەكان چەسپىۈە، گوايا شارستانەتسى رۇزاۋا جەمسەرىكى نەبزووتسى ھەمموو شارستانەتەكانەۈەبى ھەممويان بە پىۋانەي ئو بېۋىرېن . ھەرۈەكو چۆن خەلك بە ھەلە لە بەندۇباۈەي ئو ۈەدا بوون گوايە زەۈي نەبزووتسۈۈۈ تەورەبەكە ھەمموو ئەستېرەكانى تىرى ئاسمان بەدەۈورى دا دەخولېنەۈە! پاش ئوۈەي راستى يەكانى گەردوون دەركەۈتن وازيان لەم بېرە چەۈتە ھىنا كە ئەمەش شۆرشىك بوولە ھەمموۈ مەيدانىك دارەنگى داۈەۈە . شېنگلەر دەلئى ئوروپايى يەكان دەبى ئىستا چاۈلەۈ شۆرشە بكەن و بەسەر شارستانەتسى يەكەي خۆيان دا تەتېقى بكەن و واز لەۈ بۆچۈنە بى پىشتۈپەنا زانستى يەي خۆيان بېئىن . جا لەسەر بناغەي ئەم شۆرشە لەمەر تىگە يىشتى مېژ وۈ دەتوانىن لە ھەر شارستانەتسى يەك بەجۆرىك بىكۆلېنەۈە كە بە دياردەبەكى سەر بەخۆي دابىئىن كە لە بوونەۈەرىكى زىندوۈي سەر بەخۆدە چىت . چۈنكە ھەر شارستانەتسى يەك قەۋارەبەكى سەر بەخۆي ھەبەۈلە قەۋارەي شارستانەتسى يەكانى تر جياۋازە لەبەرئەۈەيش ھەر شارستانەتسى يەك ، بەۈبى يە كە بوونەۈەرىكى زىندوۈۈ ھەبۈۈبۈنىكى (وجود) راستەقىنەبە يەكەبەكى خاۈەن مال و دەرگاي داخراۈي خۆبەتسى بۆبە رى نى يە شارستانەتسى يەك بە شارستانەتسى يەكى تر پىنەندى بىكات ، ئوۈەيش كە دەبىئىن لە ۈنك چوونى بابەت يان شىۋازى دەربىرىن لەنىۈان شارستانەتسى يەكان دا - بە گۆبىرەي راي شېنگلەر - ھەمموۈ بەندۇباۈە . بەلكو ھەر ۈنكچۈۈنىكى رووكەشەۈلە كاكەۈە نى يە ،

چۈنكە ھەر شارستانەتسى يەك تەبىر كۆردنە لە گيانىك ، گيانىش بەتەۋاۈي لە شارستانەتسى يەكەۈە تا يەكىكى دى كە جياۋازە .^(۷) كەۋا مېژ وۈنۈوسى ئوروپايى دىنى تىۋورى چەۈتى بەتلىموس بەسەر مېژ وۈدا تەتېقى دەكات ، كاتىك لاي ۈابە ئوروپاي رۇزاۋا جەمسەرى نەبزووتسى ھەمموو شارستانەتسى يەكانە «بەبى ھىچ ھۆبەكى پەسەند مەگەر ھەر ئوۈە چۈنكە خۆي لەۈ شارستانەتسى يەدا دەۋىت» .^(۸) شۆرشى كۆپىرىكى لە مېژ وۈدا لەجىاتى ئوۈە وادابىنى كە شارستانەتسى يەكانى جىهان ھەمموۈ لە خولگەي گەردوونى ئوروپاي رۇزاۋادا دەخولېنەۈە بەۈبى يە كە بىكەي ھەمموو روۋادۈنىكى جىھانى يە ، دى ھەر شارستانەتسى يە بە جودا باس دەكات و لئى دەكۆلېنەۈە ، كەۋاتە شارستانەتسى ئوروپا لە شارستانەتسى يەكانى تر بەرزتر نى يە ، چۈنكە لەۋانەبە شارستانەتسى تىرى ۈا ھەبىت كە لە لايەن ژمارەي ئو گەلانەۈە كە لەزىر خېۈەتسى ئوۋدان و لە لايەن مەزنى رۈجى يەۈە لە شارستانەتسى رۇزاۋا بەرزتر بىت^(۹) بۆبە دەلئى : «كەۋابىت چارنى يە دەبى ئوۈەي كۆپىرىكى كۆردى كەۋا دىتن (النظر)ى بەناۈي جىنى دۈا نەھاتوۈ (المكان اللامناھى) رزگار كۆرد جارى دوۈەمىش بىكرىتەۈە ؛ گيانى رۇزاۋايى لەمىژە دەربارەي سىروشت ئو رزگار يەي كۆردوۈ ، كاتىك كە وازى لە بۆچۈنەكەي پەتلىموس ھىنا دەربارەي رۇزىمى گەردوون و ھاتەسەر ئو باۋەپەي كە ئەمرو بەراستى سەبىرى رۇزىمى گەردوون دەكەين»^(۱۰)

دوۈەم : بەلاۈەنانى رۇزۇمىرى ئوروپايى :

بەندۇباۈەي بىكەبى شارستانەتسى ئوروپا بەندۇباۈەي تىرىشى لەگەل دا بووكە لەبابەت رۇزۇمىرى ئوروپايى يەۈەبە كە دەبەۈى بىكاتە پىۋانەي كۆلېنەۈە لە مېژ وۈي شارستانەتسى يەكانى دى . كە ئوروپايى مېژ وۈي كۆردەتە سى بەش : كۆن ، ناۈەند ، نۆي . شېنگلەر بەۈ دابەش كۆردنە دەلئى «بەرنامەبەكى بى كاكلى لەرزۇكى بى مانابە تا ئورادەبەي ژىرى قەۋولئى نەكات ، بەلام ، لەگەل ئوۈەش دا ، ھەر بەرنامەبەكەۈە بەسەر بىر كۆردنەۈەي مېژ وۈبىمان دا بەتەۋاۈي زال بوۈە .»^(۱۱) ھەرۈەھا ئوروپايى «ھەندى مېژ وۈي گەۈەرى دىرېژخاىبەنى خول ھەزار سالى و شارستانەتسى بەشان و شكۆي ئىجگار كۆن ، بەھەمموو ساكارىۈى بى فىزى يەكەۈە ، بەدەۈورى ئو جەمسەرەدا دەخولېنەۈە . ئاي چەند بەرنامەبەكى

سهر و سه مه‌ری خوړو ته ستیرانه! ^(۱۲)

کردار یکی بایولوجی به. ^(۱۷)

جا به ورژ ژمیره نه وروپایی په چهوته - وه کو بوی ده چی - میژ ووی زور شارستانه تی دوری وها که هه زاران ساله ن وه کو میژ ووی چین و میصر ده چنه وه باریک وبه شارستانه تی بی نرخ و بی کاریگری پیشان ده درین که چی چنه ده سالی دوی سرده می مارتن لوتسر، به تاییه تی له سرده می ناپلیونه وه وابه گوره بی دیارده که ون ده لئی تیشکی شه به ننگن ^(۱۳) هه ووه ها به تمونه که ده لاین میژ ووی نوی له سرده می راپه رینه وه یان له شورشی فوره ساوه ده ست بی ده کات، بوچوونیک چی وه ته، چونکه بهم قسه به میژ ووی زور کومه لئی دهره وه ی ناوچه ی نه وروپا به لاره ده نین، ننجانه گه رهم کاره رپه ابیت، نه و میژ ونووسیک چی پیش بوی هه یه وه قی خزیه تی که میژ ووه کی وا بو جیهان دابنی که بی هه ست و خوست به هه لمه ته کانی خاچه رستی و به سرده می راپه رین و فردریکی گه ورده ا رت بیت به یی که نه مانه شتی بی بایخ و بی نرخن. ^(۱۴)

سی به م: بیری پیشکه و تن:

بیری پیشکه و تن له رژی سره ه لدانی یه وه هه به زانسته کان و به گه شه کردنیانه وه بیه ند بووه، که پیش نه مه ش بووه ته هوی دوزینه وه ی نه زانراو (مجهول)، په کیکیش بووه له نه نجامه کانی سرده می رووناکي Enlightenment، سرده مه که به خوی و به روانینه دوارژ به چاوی دلنایی و گه ش بینی یه وه و نارووی ژیرده ست خستی سروشت و له راپردوو هه لگه رانه وه و ناواتی ده ستگیر کردنی پیشه سازی پیشکه و تنه وه. ^(۱۵)

زور خاوه ن بیری روژاوا، به تاییه تی له چه رخی هه ژده و نوزده دا دهر باره ی بیری پیشکه و تن نووسیویانه، له گه ل نه وه ش دا هم فیکره به پشتگیری زور بووه، به لام هه ندیک خاوه ن پیر فیکره به کی تریان هی نایه مه یان که بریتی په له پاشگه زی (النکوص) که وا له ونه به کی ده ستکاری کراوی تیووری (به رواهاتی خوله کان) ی باس کراودا یان له تیووری (نه - پیشکه و تن) دا خوی ده نونئی. شپنگله ریش سرده سته ی نه وانه بووه که فیکره ی (نه پیشکه و تن) یان هه بوو. له پاشان، میژ ووی به باریکی گران یان کاریکی بی نامانج ده بینی و ده یگوت (پیشکه و تن) نه - پیشکه و تنه، هه ووه کو چون هه ر وچه ناده میزادیک له پشتی پیش خوی جیواو زنی یه، شارستانه تی په کانی ش بهم جوړه وه هان. وبلای و کرده وه: له (نامانج) دا؟ بی نامانجی یه، به لکو ووه کو ژ یانه که خوی نه ویش

هه ووه ها بلای و کرده وه که تیووری (پیشکه و تن) له تیگه بشتی ره وتی میژ وودا به هه لده اچووه که وای زانیوه پیشکه و تنیک ی سر و مری ژیری مروفه به بی دوی، له کاتیک دا میژ ووشانو ی ژماره به کی زور شارستانه تی یه که وه کو بوونه وهرانی نه ندایمی (عضوی) وه هان، شین ده بن، بی ده گن، سیس ده بن وده مرن، میژ ووی شارستانه تیش وه کو میژ ووی هه ر بوونه وهریک ی زیندوو وایه، چ مروف وچ گیانله به ریان رووه ک. لیکدانه وه ی نه وه که میژ ووه بی دوی هه ر به ره پیش ده چیت هه ر له (تصوری) نه وه ده کات که به خواردن کرموکه (یه ره قه) هه ر گه وره بیت و دوی نه یه ت، چونکه وه کو چون بوونه وهری زیندوو خولیک ی ژیانی هه یه شارستانه تیش خوله ژیانیک ی داخراوی هه یه. ^(۱۸)

بی گومان ناکامی شه ری یه که می جیهان و نه نجامی پر له کاره ساتی جه رگپر و مالویرانی، ویزدانی مروفایه تی توند گوش و زور له نووسه رانی خاوه ن بیرو فیله سوف و نه دیب و هونه رهنندی تووشی به رچا وره شی کردو خستیه مه یدانخوازی له گه ل تیووری پیشکه و تن دا، شپنگله ریش هم جوړه به ره له سته ی یه نه و تیووری یه ی دهر بری. ^(۱۹) ناودارترینی نه و که سانه ی لایه نگری جوولانه وه ی گه رانه وه ی په ک که وتووی میژ ووبوون کومه لیک خاوه ن بیری نه وروپا که له وان (جوړج سوریل)، (نه دهر کر بتت) له کتیه که ی دا (شارستانی: هویه کانی وچاره سر کردنی)، هه ووه ها جوړج به رناده شوی نووسه ری ثیر له ندی و نه لبرت شفاتیزر له کتیه که ی دا (فلسفه ی شارستانه تی) وه گو تیه ی شاعیری نه لمان و هتد . . .

چوارم: به ندو بایوی کاریگری و کارلی کراوی:

شپنگله ره رخنه له به رنامه کانی لیکولینه وه ی میژ ووه فلسفه باوه که ی لای میژ وونوسانی نه وروپا و غه بری نه وروپا ده گرت و لای وایه روانینی بی لایه ن بو میژ ووا پیوست ده کات به بی خوخه ریک کردنی دروزنانه و خورایی به باس کردنی کاریگری و سرچاوه دهره وه یی یه کانی سره ه لدان و گه شه کردنی شارستانه تی یه وه له شارستانه تی یه کان بکولدریته وه، چونکه شتیکی وا له نارادانی یه که شارستانه تی یه که له دهره وه ی شارستانه تی یه که خوی دا ته فسیر بکرتت. شپنگله ر له و بر وایه دایه نه و میژ وونوسانه ی ده لاین له نیوان شارستانه تی یه کان دا په یوه سته (روابط) هه یه زور به هه لده اچوون؟ که وا بایخ به فیکره کی

کاریگری و کارلی کرای ده‌دن، چونکه خوئنه‌گر هندی ویکچوون له نیوانیان دا له‌بابهت هندیك دیمه‌ن و بارودوخ دا ببینن ئه‌مه ته‌نیا ویکچوونیکي رواله‌تی دهره‌ویه، به‌لکوله‌وانه‌شه ئه‌م ویکچوونه جوړه شیوه‌وه‌رگرتنیکي دروزنانه‌ی شارستانه‌تی بیت. ^(۲۱) کاتیک که رووده‌دات شارستانه‌تی به‌کی کونی ناوچه‌یه‌ک که شارستانه‌تی به‌کی نوبی (ساوا) ی تی دا بلاوده‌بیته‌وه؛ بلاویونه‌ویه‌کی به‌هیزی وها که لی ناگه‌ری (ساوا) که ه‌ناسه‌بدات و سروشتیانه‌ی بی‌بگات، ئه‌وسا ئه‌ویش ناتوانیت وینه‌تعبیری به‌په‌تی به‌کانی خوی گه‌شه بی‌بکات. . به‌لکورپی پیگه‌یشتی هه‌ست به‌خو کردنی خویشی لی ده‌گیریت. ئیتر زوری بی‌ناچیت هه‌چی له قولایی گیانی ته‌روتازی دا هه‌یه له‌وقالبه به‌تالانه‌دا دایده‌ریژیت که ئه‌م ژیانه بیگانه‌یه بی‌یان، به‌جی یانی هیشتوه. «زوری بی‌ناچیت هه‌مه‌جوړه‌ستی گه‌شاه‌ی لاوچاک ده‌بنه به‌دی ئاساری کونی په‌رسوت. ^(۲۲) جا ئه‌گر هه‌ر شارستانه‌تی به‌ک ته‌عبیر له خولیکي داخراوی ژیان بکات، ئه‌وا نابی باسی بنه‌ره‌ته بیانی به‌کانی رواله‌ته‌کانی شارستانه‌تی بکریت، چونکه ئه‌مه به‌ندوباونیکه له ئه‌نجامی هه‌ولی نه‌هیشتی تایه‌تی به‌نه‌ته‌وه‌یی به‌کانی شارستانه‌تی دا، یان ئه‌وه‌ی پی‌ده‌لین «جیهانگیری شارستانه‌تی» (عالمیه الحضارة)، په‌یدا‌بووه.

که ئی پاشی له پیشووست وهرده‌گرتیت. هه‌ر له‌م رووه‌وه میژوو نووسه روژاواپی به‌کان وایان ده‌زانی که شارستانه‌تی عه‌به‌یی ئیسلامی شتی له شارستانه‌تی یونانی وهرگرتوه هه‌تا له پاشان دا بیداته‌وه به شارستانه‌تی روژاواپی، ئه‌مه‌ش دروینیکه به‌عه‌قلی شینگله‌ردا ناچیت و به‌روانینیکي سه‌رپی یانه‌ی زیه‌وتی میژووی داده‌نیت.

ئه‌وه‌وه‌ی دووه‌م: تیووری به‌که‌ی شینگله‌ر:

به‌که‌م: سه‌ره‌لدانی شارستانه‌تی به‌کان.

شینگله‌ر لای وایه له‌دایک بوونی شارستانه‌تی له‌وچرکه کاته‌دا ده‌بیت که گیانیکي گه‌وره‌ی تی دا هژشیارده‌بیته‌وه‌وله‌حاله‌تی روحی سه‌ره‌تایی مندالی به‌تی هه‌تاهه‌تای مروفايه‌تی جیاده‌بیته‌وه، هه‌روه‌کوچون وینه له شتیکی وینه پی نه‌بوو جیاده‌بیته‌وه‌وه‌ه‌روه‌کو چون سنوورکراو و نه‌مان له بی سنووری ومانه‌وه هه‌ل ده‌کولین. . له خاکی ژینگه (بیشه) په‌کیش دا پی‌ده‌گات، که زورباش ده‌توانری

دیاری بکریت و تاسه‌ری به‌وه‌وه‌نووسیت هه‌روه‌کو بیوه‌ندی شه‌تلیک به‌وزه‌وی به‌ی لی شین ده‌بیت. ^(۲۳)

وه به له‌دایک بوونی شارستانه‌تی به‌تازه‌که، ئه‌و ناژاوه به‌ره‌لایه‌ی جاران له کومه‌ل دا باویوه‌وه‌گوریت وده‌بی به‌سه‌ردانواندن بووستی داهینه‌رو هانده‌ری خولقاندن زور جوړ بواری رویشییری رژیم وزیندووی داهینان له شارستانه‌تی به‌که‌دا به‌رده‌وام ده‌بیت ^(۲۴) تاله‌پاده‌یه‌ک دا ده‌وسیت، ئه‌وسا ژماردنی به‌ه‌واژ (داکشاو) ده‌ست پی‌ده‌کات دواي روون بوونه‌وه‌ی هلی تیک شکانی ته‌مه‌نی شارستانه‌تی.

ئه‌مه‌ش مانای وایه که شارستانه‌تی لای شینگله‌ر ژیانه‌وه‌به‌کی روحی کومه‌لیک خه‌لکه (نه‌ته‌وه) که به‌رامبه‌ر به‌بوون (وجود) تیگه‌یشتینیکي لیکه‌وه‌نزیك پیکه‌وه‌یان ده‌به‌ستی، ئه‌مه‌ش له زور چه‌شنه چالاکی دا رهنګ ده‌داته‌وه؛ وه‌کودین، فه‌لسفه، ئه‌ده‌ب، هونه‌ر، ئابووری، سیاست و شه‌ر. به‌م پی‌یه‌تیگه‌یشتی تایه‌تی ئه‌م کومه‌له به‌رامبه‌ر به‌وجی به‌ی لی ده‌ژین وچالاکی له‌سه‌ر ده‌نوزین، بواری ته‌عبیرکردنه له‌وژیانه‌وه‌روحي به‌ ^(۲۵) که‌وا ئه‌و کومه‌له خه‌لکه ده‌خاته سه‌ردروست کردنی میژوو شارستانه‌تی خویشان، وه‌ئو (چاره‌نوس) به‌که له شونیی «چینی به‌رز-العلیه‌ی دانساوه، چونکه ئه‌مه واده‌کات میژوو بچیته‌وه سه‌ر زانسته‌کانی سروشت، له‌به‌رته‌وه‌یش که وته‌ی (چاره‌نوس-المصیر) گونجاوتره بو تیگه‌یشتی باری میژوو. ^(۲۶) وه‌لای وایه مروف ویستی سه‌ربه‌ستی نی‌یه، پیوسته مل که‌چی چاره‌نووسی خوی بیت، که‌واییت مروف خوی شارستانه‌تی دروست ناکات (به‌لکوبه‌م دروست ده‌بیت) ورووداو خویشان پیسای خویشان هه‌ل ده‌بژیرن و میژوو دروست ده‌که‌ن.

شینگله‌ر نمونه به‌نابلین ده‌هینته‌وه که لای وایه عه‌ره‌بانه‌یه‌ک بووروداوه‌کانی شورش‌ی فه‌ره‌نسا سواری بیون، ئه‌وروداوانه‌ش ده‌یان توانی زور که‌سی وه‌کو نابلین بدوزنه‌وه. ^(۲۷)

شینگله‌ریش مه‌به‌سی له «چاره‌نوس» ئه‌ومه‌به‌سه‌نی به‌که‌شانو تراجیدی به‌کانی یونان ده‌یانه‌وی بیکه‌ن به‌هاواتای ناچارکردن (جه‌ب) به‌لکومانای هه‌ست کردنی مروفه به‌خوی له به‌رامبه‌ر هینزیکي تری مروفیانه‌دا که مه‌یدان خوازی له‌گه‌ل ده‌کات و بوونی ده‌خاته مه‌ترسی به‌وه، ئه‌وده‌مه وزه‌مانه‌کانی ناومروف له‌پیناو چه‌سپاندنی مانی دا سه‌ره‌ل ده‌ده‌ن.

فیکره‌ی چاره‌نووسیش پیوست به‌بوونی دوو هه‌وه‌کات:

۱) (خو- ذات) یه کی سهر به خو که مورکیکی تاییه تی سهر به خوئی پیوه بیت .

۲) بوونی پرووداوی دهره وه، که له نیوان نهوان و نهو (خو) یه دا پیوه نندی یه کی مه یدان خوازیا نه هه بیت . که له نهجامی له یه که و تن و به گژدا چوون دا جوړه کارلیکیک (تفاعل) په یدا ده بیت ره فتاری (خو) یه که له قوناغه کانی له مه وودا دباری ده کات . پیوستیسه هم رووداوه دهره وه یانه بو مه لبه نندی ناوه وهی (خو) یه که شوړینه وه تا کاکلی خو (جوهر الذات) دروست بیت .^(۱۸)

باره کانی له دایک بوونی شارستانه تی یه کان :

له بهر رووناکئی و تهی «چاره نووس» پیوسته هو یه کی دهره وهی وروژینه ر هه بیت که توانسته مات دراوه کانی کومه له خه لکیک بوروژینی، نه مهش واناکه یه نی که هو ی دهره وهی شارستانه تی دروست ده کات، به لکو نه وه ده گه یه نی که دهره وه هو ی به ناگا هینان هیمهت و بزواندنی چالاکی و توانسته کانه وه راپیچ کردیا نه به رهو کاریکی داهینه رانه و خولقینه ر، و اتا هان دانی نه و گله ی شایانی به شداری کردنه له بنیات نانی قه لای شارستانه تی دا هم بنیات نانه یان نه و له دایک بوونه ی شارستانه تی یه ش له چوارچیوه ی یه که له و سنی حاله تانه ی خواره وه دا ده بیت :

۱) بزواندنی توانا کانی کومه لیک که به باری کی دا تی په ر ده بیت و نازاوه و شله ژاوی دهریسان داوه، نه مهش به وروژاندنی شانه زیندووه چالاکه کانی، نه وسه له نا کاو گیانیکی تازه ی پر له توانستی به فهر سهر هل ده دات و شارستانه تی یه که دینه کایه که له زور لایه ن دا به خشش و به ره هم به جوانی پیش که ش ده کات، تا ویست و ده سه لاتی به سه ر نازاوه که دا سه پینی و ههرچی له به رده می دا بیته کوسپ به زه بیری وزه دهر نه که و تووو هیشتا خونه گرتووه کانی تیکی بشکینی .

هم حاله ته ش له وه ده چیت که دهر وویک به کونی کومه لیک موروی ره نگاره نگی په رش و بلاودا بیه ی و به هونینه وه بیان هه مورویان ریک بخه یه ت، له کومه لیش دا له هه موو بواره کاندان : وه کور دین و زمان و زانست و بیرو هونه رو یاسادانان و فله سه فو . . تاد به هره و داهینانی دهره که وی، نه و ده مه مر و قایه تی له ماوه ییک دا مورکی نه وی پیوه ده بیت و ئیتر هم گیانه مادام له وزی خوئی خولقینه ری مات دراو بریت هه میسه له و بوارانه دا توانست

ده نونینی، چونکه شارستانه تی گیانیکه هیزه به پیته راپه ریوه کانی تی دا ماته .^(۱۹)

۲) له حاله تیکی تریش دا شارستانه تی یه کی تازه سهر هل ده دا نه مهش کاتیک که دوو شارستانه تی به یه که ده گن، به که میان هیزی پته ووزوتره، به لام دووه میان کونتر و به به هره تره، نه وسه پیک گه یشتیان به کوپونه وهی (شیر) و (پنوس) ده ژمیردی و نه جامی پیک - گه یشته که یان سهر که و تنی شیرو به زینی پنوس ده بیت! لا به زیوه که ناچار ده بیت به روو که ش له گه ل لا سهر که و تووه که بگونجیت مادام ناتوانیت به شیوه یه که په ر به ستینی که نه عبیر له سروشتی په تی خوئی بکاته وه، وه روواله ته شارستانه تی یه کانی له ناو نه و قالبه به تالانه دا داده رژین که شارستانه تی یه بیانی یه که به سه ری دا سه پاندووه، ته نانه ت یه کی که سهیری روی دهره وهی واقیعه که بکات وا ده زانی شارستانه تی یه به زیوه که ون بووه، له کاتیکدا زیندووه له ژیر نه و تویره دهره وهی یه ی به سه ری دا سه پاوه خوئی مات داوه .

شپنگله ر بو نه مه نموننه یه که ده هیئینه وه ده لی : ناوچه ی روزه لاتی دهریای ناوه راست گه لی شارستانه تی کون و کار کردو له میژ ووی کونی دا تی داهه لکه و تووه، به لام هیزینی دهره وهی ناوچه که ی داگیر کرد، که وا نه سکه نده ری گه وره (له سه ده ی چواره می پیش زاین دا) شارستانه تی هیلینی به سه ر میصرو شام و عیراق و هه تا تخوویه کانی هیندستان دا فهر ز کردو پرووه کانی چالاکی بیرو و شنبیری ناوچه که وینه ی هیلینیان پوشی و شه خسیه تی شارستانه تی روزه لاتیانه یان نزیکه ی هه زار سال داپوشراویسو، به لام وینه هیلینی یه که ش ته نیا توئیژیکی چاونخه له تین بووراسته قینه ی بنه رته تی نه دیو ده کرد .

دژی هیلی چه ماوه ی هیلینی زور به ره لستی کاردانه وهی روزه لاتی سه ری هل دا چ له بواری سوپایی و سیاسی یان روشنبیری و روحی دا، نموننه ش سهر هل دانی مه سیحیه تی بوو نه و دینه تازه ی که دژی بت په رستی هیلینی و پاشان رومانی بو، پاشان مه سیحیه ت په ری یه وه روزه او او دوی نه وه ی توگستینی ئیمراتور له سه ده ی چواره می زاین دا بوو به مه سیحی دینه که ش بوو به دینی ده ولت . ئنجا که روما جاریکی دی هاته وه روزه لات داگیر بکاته وه و له مه سیحی گه یشتنی خوئی به سه ر روزه لاتی یه کان دا سه پینی، خه لکی روزه لات به تاییه تی له

میسر و شام و جزیره پاشان، له نهر مینیا - ناچار بوون به دهسه لاتی
رومانی قایل بین به لام به ره هلستی ریازه کلیسه رسمی به که بیان
کرد، بویه له ولاتی روز هه لات دا ریازی به عقوبی و نه ستوری
بلا و سووه وه که له ریازی، ده ولت به تابه تی دهر باره ی سروشتی
مه سیح جیاوازن.^(۳۰)

ناوجه ی، روز هه لات، هه ر چاوه وروانی هه ل بوو بو دهر برینی
خویه تی خوی دوا ی، نه وه ی، هه نده ی، نه ما بوو که سیتی شارستانی و
دینی خوی له ده ست بچیت، دهر برینی، راستیش، له په ی دابوونی
ئیسلام و محمدی، یه هه مه ردا (صر) دهر ده که ویت. که دینه که وه کو
بروسکه له هه ر یمه کانی، روز هه لات، دا بلا و سووه وه وروا نه ته کانی
شارستان هتیر، بیانی، یان، له کوزل خو کرده وه و نه وروا له ته
شارستان هتیر، شارستانه تی، به کی، روز هه لات یانه ی، راسته قینه یان
پسک نه هه انسی، بوو چون که له ناو روز هه لات دا قبول
روونه چوو بوون، بویه شینگله به و بیگهاته ده لئی ینکها تیکی
شارستانه تی، به کی دروزنانه . . نه وه بوو (پو نووس) ی روز هه لاتی
(عهره ی، ئیسلامی) جاریکو، دی، هاته وه کابه تا به راستی خویه تی،
خوی دهر بریت، دوا ی، نه وه ی، (شیر) ی هیلینی پاشان رومانی،
دهستی به مه ردا گرتبوو . . له نه نجام دا شارستانه تی به ک یلک، هات
که هه مو و روز هه لاتی گرتوه هه ر له تخه ویه کانی چنه وه تا
ثاقاره کانی، فهره نسا.

۳) حاله تی، سو به می، دامه زرانی، شارستانه تی حاله تی
به به ک گه یشتو، شارستانه تی، به کی به هیزتر و کونتر و به بیت و دریز
راکشان، و داهینان، و به فهرتر له گه ل شارستانه تی به ک که تازه
سه ری، هه آدوه، بویه خه هه ده بیت و له ناوده چیت وه کو له ناو چوونی
شارستانه تی، مه کسک و^(۳۱) شارستانه تی هیندی سوور له
هه ردو و نه مریکا که دا که شارستانه تی تازه ی روزاوا له ناوی بردن.
دووم: ر. ووخانی، شارستانه تی به کان:

شارستانه تی، هه تا گیانه که ی له خه باتی سهخت دا به ده وام بیت
بو خولقاندنی، کومه لیک وینه و بارودوخی وه ها که بینه مور که که ی
نه ویش به ده وام ده بیت. به لام هه ر که هیزه خولقینه ره کانی ون کرد
نه نجامی خه هه بوونی، له ژیر کاریگری گیانیکی له خو به هیزتر و
به بیت تردا یان له نه نجامی نه وه دا که به مه بهستی خوی گه یشت و
دوا وینه کانی خوی هینا به دی و توانای نه وه ی، نه ما له و سنووره ی بوی
هه لکشابو و به رزتر بیته وه وه له دهر وه دا هه رچی توانستی هه بوو
هه مووی، هینا به دی، نه وه وخته خوینه که ی وشک ده کات و گورو

تینی تیک ده شک ی و قهواره که ی ده بیته به ردو دوا ی نه وه ی
شارستانه تی بوو ده بی به «مه ده نییه ت». دوا ی نه وه ی هیزه کانی
به هه ره و داهینانی له ناوده چیت به ره به ره نه وروناکی به ده کوژ یته وه که
جاران لئی دهر برسکایه وه و پرشنگه که ی هیزی راسته قینه ی له وه
که مته ره که به رچاو دیاره^(۳۲) هه ره وه کو داریک که ناوگه که ی نه مینی و
کانی ژبانی لئی وشک بیت، نه مه ش وانا که کتوپر بمریت، به لکو
ته مهنی به پاییزیک دا تی ده پهریت که چارنی به دوا ی نه ویش زستان
دی. که وایت شارستانه تی وه کو زیندوونکی نه ندای به به هه موو
قونساغه کانی، گه شه کردن و بیگه یشتی بوونه وه ری زیندوودا
تی ده پهری. وانا هه موو شارستانه تی به ک به ساوایی و لاری و کاملی و
پیری یان به وه رزی به هارر هاوین و پاییز و زستان دا تی ده پهری.

شینگله ر لای، وایه که شارستانه تی، نه ورویا قوناعی خولقان و
داهینانی، بریسه و نه و کو و جوشه ی مایه ی داهینانی بوو
سار دبه ته وه، کانت (۱۷۲۳ - ۱۸۰۴) فه یله سووفی نه لمانی خالی
گوران ده نوینی له شارستانه تی، به وه بو مه ده نییه ت. که و سنووری
به گجاری، رهنگی، فیکری، فهلسه فی، کیشاوه و پاش نه و فهلسه فه به ره و
لایه نی، کردار «واتا که لک دهری، پراگماتی، هی نمورنه ی مورکی
مه ده نییه ت شو بووه وه.

شینگله ر لای، وایه هه وای، کلاسیکی، دوا دوا ی سه ده ی هه ژده مین
له نه ورویا ته عیبر کردنه له ههستی خه مباری گیان به نریک
بوونه وه ی قوناعی پیری، دیاره له پیریش دا مرو ف به تاسه وه له
رابردو، له ساوایی، بیرده کاته وه، پاشان شارستانه تی نه ورویا
تووشی، په ریشانی به کی، توندتر بووله هه و اخوازی رومانیکی دا، که
سو فی گه ری، به کی، نادباری وای تی دایه په ریشانی شارستانه تی
ده گه یه نی، له به ر نریک بوونه وه ی کوناهاتی.^(۳۳) دوا ی نه وه ی بی
تاقهت بوو ته رای تی دا نه ما و خوینی له ده ماردا وشک بوو، نه وسا
شارستانه تی به که له مانه وه وه رز ده بیت و جه زده کات له تاریکی دا
نه و گیانه سه ره تایبانه ی تی دایه که له مندالدانی تاریکی دایکی دا
هه بوون، وانا له گوردا ستار بگریت.^(۳۴)

(گوتیه) که پنگله ر زور په سندی ده کرد ده لئی: هه ر پشکه و تینک
هه لکشانیکی گیانی له گه لدا نه بیت مه تر سیداره، چونکه کاتیک که
عه قل ده سه لات به سه ره مو وروا له ته کانی بیر کردنه وه دا
په ی داده کات مانای وایه شارستانه تی وشک ده بیت و ده که وینه
ژماردنی سه ره رخوا ر تا ده بیته مه ده نییه ت و نه و جا دوا ی دیت.
هه مو وشتیک سه ری بو مه نتیقی هه و نه نجام «عیلله ت و

ره‌نگاوره‌نگه وه‌کو‌خوی ناوی‌ناون . «، که‌وا‌تیپ‌تیپ‌سه‌لکیان نارد تا له نهینی پیشک‌ونه‌وهی‌ته‌روپا بگه‌ن و بزانی بوی له‌وان سه‌رکه‌وتوونه، له‌به‌رته‌وه‌یش که‌کرتی له ولاتانی جیهانی سی‌یم دا که‌مه‌و‌شارستانه‌تی‌به‌کانی ته‌وجیهانه‌ مرقه‌کان ناکاته به‌ندو‌کوله‌ی‌ تامیر و مه‌کینه، نویه‌ته‌وان «وانا‌که‌لانی ره‌نگاوره‌نگه» تامیریان ده‌وی به‌لام لی‌ناگه‌رین مل‌ده‌چیان بکات، پاتان ده‌بانه‌وی بزانی رازی ته‌وپیشک‌ونه‌وه‌یه‌ی‌ته‌روپا له‌وان‌چی‌به . تا بتوانن ته‌وانیش پیشی بکته‌وه‌وه‌به‌سه‌ری‌که‌ون .

برپاری شینگله‌ره‌رامبه‌ره‌شارستانه‌تی‌ته‌روپا که‌وا‌چارنی‌به‌ هه‌رده‌بی پرووخت ده‌گاته‌ته‌وه‌بلنی : هاورینی هاننی سه‌رده‌سینک ریازیه‌بی‌دینی‌سه‌کانی تی‌دا‌بلا‌ریته‌وه‌له‌گه‌ل‌په‌سه‌ندنی ئیستیماری‌دا‌به‌شیه‌جیا‌رازه‌کانی‌یه‌وه‌نه‌وه‌ده‌گه‌ی‌منی‌که‌ته‌م سه‌رده‌مه‌سه‌رده‌می‌رووخان‌وله‌نا‌وجوونه‌وه‌ره‌گیز له‌توانادانی‌به‌ لاوی ته‌و‌شارستانه‌تی‌به‌نوی‌بکریته‌وه‌هه‌روه‌تو‌چون‌نانوانریت بوونه‌وه‌رانی‌زیندووبگه‌رینه‌وه‌فوناعی‌لاوی . ئیسه‌ی‌ته‌روپا‌پیش‌چی‌مان‌پی‌ناکرت‌چونکه‌له‌فوناعی‌زستانی‌ته‌و‌شارستانه‌تی‌به‌دا‌له‌دایک‌بووین‌وته‌وه‌ی‌که‌ته‌روپا‌به‌ده‌ستی‌سه‌وه‌ده‌سالی‌ته‌نگوچه‌له‌مه‌یه‌کی‌ناوه‌خت‌نی‌به‌، هه‌ر‌که‌هویه‌کانی‌نه‌مان‌نویش‌به‌سه‌ره‌بجیت، به‌لکوتووشی‌مه‌رکه‌ساتیکی‌راسته‌تیسه‌ی‌واساتوره‌که‌نیده‌توانی‌خوی‌لی‌به‌دوو‌رگرت، چونکه‌له‌و‌چاره‌نورسه‌سه‌خته‌لادان‌له‌توانادا‌نی‌به .

جاری‌وا‌ده‌بیت‌له‌وباری‌دزی‌یان‌به‌سنوری‌به‌گیانی‌ک‌سه‌ره‌هل‌ده‌دا‌هه‌ندی‌که‌س‌لایان‌واده‌بی‌ته‌مه‌به‌ره‌ه‌واسی‌گیان‌و‌زیندوویه‌تی‌شارستانه‌تی‌به‌، ده‌چی‌له‌راستی‌دا‌گیانیکی‌دروژنو‌هه‌رچی‌وا‌هیمه‌ی‌مه‌ده‌نییه‌ته‌هیه‌تی‌دا‌کو‌بووه‌وه‌سه‌لکه‌ده‌ش‌به‌ماوه‌یه‌کی‌کورتی‌دیموکراتی‌دا‌تیپه‌رینه‌بن،‌وا‌ده‌زان‌که‌له‌سیه‌ری‌دا‌ته‌وسه‌ره‌ستی‌به‌دیده‌ی‌که‌پاش‌سوکمی‌سوتله‌ق‌(قه‌سه‌ری‌و‌دکتاتوری)‌ده‌که‌وت .^(۳۸) ساویلکه‌کانیش‌به‌رواله‌ته‌گه‌شه‌مادی‌سه‌کان‌و‌زوری‌داهینراوه‌کانی‌(مخترعات)‌هه‌ل‌ده‌خه‌له‌تین،‌به‌ره‌مه‌ی‌ته‌م‌رواله‌تانه‌ش‌«بازرگانی‌و‌گشتی‌و‌بی‌نرخ»‌ده‌رده‌چیت .^(۳۹)

بویه‌هه‌ر‌مرؤفیک‌له‌وه‌تی‌نه‌گات‌که‌رووخانی‌شارستانه‌تی‌روژاوا‌گومانی‌تی‌دان‌نی‌به‌وه‌ی‌چه‌ده‌ستکاری‌و‌پینه‌و‌په‌رویه‌ک‌دادی‌نادات،‌وه‌پرشنگه‌که‌ی‌بریسکه‌یه‌که‌زوون‌ده‌بیت،‌ده‌بی‌ته‌ومرقه‌هی‌چه‌ناره‌زوویه‌کی‌له‌میز‌وو‌گه‌بیتن‌یان‌له‌گه‌ل‌میز‌وو

مه‌علول»‌نواندووه‌و‌چون‌«حاله‌ت»‌بووه‌ته‌چه‌ند «ژماره»،‌چه‌رخیکیش‌مه‌کینه‌ی‌رووت‌تی‌دا‌زال‌بیت‌و‌خو‌کردی‌هونه‌ری‌و‌فله‌سه‌فیه‌ی‌تی‌دا‌نه‌مه‌نی‌وریه‌زه‌(بی‌دینه‌کان)‌ی‌تی‌دا‌ده‌ست‌رویشتوو‌بیت‌ته‌م‌چه‌رخه‌چه‌رخ‌رووخان‌وله‌نا‌وجوونه . پاشان‌به‌داخه‌وه‌ده‌لی : ریگا‌کان‌بوون‌به‌مه‌به‌ست،‌ته‌مه‌ش‌له‌دوو‌باردا‌خوی‌ده‌نوتنی :
(۱)‌پاره‌«سامان»‌(۲)‌تامیر .

مرؤف‌که‌گه‌بیشه‌ته‌وه‌ی‌پاره‌بو‌مامله‌ت‌و‌ئال‌و‌گور‌به‌کاربه‌ینی،‌له‌جیاتی‌کرداری‌سه‌ره‌به‌سه‌ری‌جاران‌که‌گرنی‌نالوزی‌ئالوگوری‌بازرگانی‌پی‌نه‌ده‌کرایه‌وه‌؛‌پاره‌بو‌ته‌وه‌دو‌زرایه‌وه‌تا‌ته‌و‌ئالوزیانه‌ناسان‌بکات‌و‌بینه‌هه‌وریه‌کی‌کپین‌و‌فروشتن‌و‌ئالوگوری . به‌لام‌پاشان‌خوی‌له‌خوی‌دا‌بووه‌مه‌به‌ست‌و‌وای‌لی‌هات‌به‌های‌هه‌مووشتی‌به‌پاره‌بپوریت،‌وه‌سیاسه‌تیش‌وای‌لی‌هات‌ئابووری‌بیسورلیتی،‌دوای‌ته‌وه‌ی‌مرؤف‌ده‌وله‌سه‌مد‌بوو‌چونکه‌به‌میز‌بوو‌ئیتسا‌به‌هیزه‌چونکه‌ده‌وله‌مه‌نده،‌دوای‌ته‌وه‌ش‌دیهات‌دیه‌ن‌و‌رواله‌تی‌ژین‌بوو،‌شاربه‌ویی‌به‌که‌بازاری‌پاره‌و‌سامانه‌بووه‌رواله‌تی‌ژین . وه‌لای‌وایه‌دواهانتی‌شارستانه‌تی‌به‌په‌دا‌بوونی‌شاری‌ئی‌جگار‌گه‌وره‌ده‌بیت،‌چونکه‌شار‌له‌چاو‌شینگله‌ردا‌دکتاتوریه‌تی‌سامانه .^(۳۶)

هه‌رچی‌تامیره‌«مه‌کینه»‌ته‌وا‌مرؤف‌بویه‌دروستی‌کرد‌تا‌بینه‌هوی‌سه‌سانه‌وه‌وریه‌که‌بیت‌بو‌خوشی‌زیاتری،‌به‌لام‌ته‌ویش‌بووه‌(مه‌به‌ست)‌و‌وای‌لی‌هات‌هه‌مووشتی‌که‌وته‌ژیره‌ستی‌تامیر،‌مورکی‌مه‌ده‌نییه‌تی‌تازه‌بووه‌سه‌کینه‌ی‌و‌هه‌رچی‌له‌کو‌مه‌لی‌مرؤفایه‌تی‌دا‌هیه‌به‌میزی‌ته‌سپ‌بپوریت،‌نه‌که‌به‌هیزی‌واتایی‌گیانی،‌مرؤفیش‌بووه‌پساوی‌مه‌کینه‌یه‌تی . کاردانه‌وه‌ی‌ته‌م‌کاره‌ش‌له‌دامینان‌و‌خو‌کردی‌به‌کانی‌هونه‌ردا‌ره‌نگی‌دایه‌وه،‌نمرونه‌ش‌ریازیه‌کانی‌بی‌هووه‌ی‌و‌ناساقوول‌له‌ته‌ده‌بدا‌«به‌مه‌به‌ست‌و‌رومان‌و‌شانوی‌به‌وه»،‌سوریا‌لیه‌ته‌له‌هونه‌ره‌به‌رچاوه‌کان‌دا،‌وه‌موسیقی‌پرله‌هه‌راوشوریا‌که‌گیان‌بو‌به‌رزی‌هه‌ل‌ناکشتینی‌و‌خوشی‌ناداتی،‌ته‌م‌وینانه‌ش‌یا‌خی‌بوونی‌مرؤف‌بوو‌له‌مه‌کینه‌یه‌تی .^(۳۷)

شینگله‌ر‌رایده‌گه‌یه‌نی‌که‌داهینانه‌تان‌(مخترعات)‌گرنگترین‌هویه‌کانی‌پیشک‌ونه‌وه‌ی‌ته‌روپا‌بوون،‌به‌لام‌ته‌م‌فاره‌ورگه‌هاتووه‌که‌وته‌به‌ره‌هه‌سه‌ی‌سه‌ترسی‌گه‌لانی‌جیهانی‌سی‌یم‌و

ژيان، يان به شداري دروست كردني ميژ ووي نه بيت.^(۴۰)

ته وره ي سني يم: به نامه ي شارستانانې شپنگلهر «سروشتي شارستانه تي به كان»

ته و به نامه يه ي تم فېله سروفه بولنيكولنيه وې شارستانه تي به كان به كاري ده هيني له سر به درختني روويان ته و رواه تانه ي كه شارستانه تي به كان تي دا به شدارن هه لده ستي، ته گه رچي هه شارستانه تي به كيش كه سيني به كي سر به خو و موركي واي هه به كه واي لي ده كات تايه تي به تي به كي له گيان وله به ره مي خه لكه كه ي دا ديار بيت. چونكه شارستانه تي به كان برتيني له به كه ي ليكولنيه وې ميژ وو (وحدة الدراسة التاريخية)، ته مش ديارده يه كي گياني ي كومه لي خه لكه به رامه به به جهان به ك جوړه روانييان هه يه و به كيه تي روانينه كه شيان له رواه ته كاني شارستانه تي دا وه كودين، فلسفه، سياست، هونه روزانستي و هي تر. . پي ده گات. هه ر تم به كيه تي به ش كه سيني به كي شارستانه تي خاوه ن سروشته خو يي به كاني خو ي په ي داده كات، پاشانيش دوو شارستانه تي له به ك ناچن.^(۴۱) به لام ته ورو رواه تانه ي كه هه شارستانه تي به ك سر به خو تي يان دا به شداري ده كه ن ته مانه ن:

۱) نيشانه كاني «رمزه كاني»

۲) وهرزه كاني

۳) هاوچه رخانه ي فلسفه فېي .

* *

۱) له باره ي نيشانه كاني شارستانه تي به كانه وه، شپنگلهر هه ول ده دا هه شارستانه تي به ك به ديار ترين نيشانه به ك گيان و فلسفه كه ي بگه به ني ناو دي ربكات، چوون هه ر كه پياو باسي شارستانه تي به كي لا بكن به كسه و ينه به كي تاكانه ي ته و شارستانه تي به ي ديته به رچاو كه له هي تر جياوازه و تم و ينه به ده بيته نيشانه جيا كه ره وه كه ي .

به نمونه نيشانه ي شارستانه تي يوناني «ته غريقي» له بوچووني يونانه كان به رامه به به گه ردوون ده رده كه وني كه وايا ن ده رواني به گه زدوون (كه ون) يكي بي كوتايي، بي كوتايي به كي گوشه گيري داخراوي (مجسم) و اي هيج شتيكي له دواوه نه بيت.^(۴۲)

بويه شپنگلهر نيشانه ي تم شارستانه تي به ي به په يكه ريكي

دياري كراوي بي جووله ي تابلي نهدام ريك و ساز ده ديت ته ويش په يكه ري ته پولي خواوه ندي جواني پياو انه وه لبه ست و موسيقايه لاي يونانه كان، كه لا ونيكي تابلي قوزورنيك وينكه. چونكه كابر اي يوناني گياني هونه ري خو ي له له شيكي گوشه گير (منعزل) دا ته عبير كردو وه هه روه ها ته عبيريشي له خودي خو ي له ووي سياسته ته وه له ووي كه دياري كراوه له ده و له تي شادا كردو وه، كاتيكيش كه كابر اي يوناني ته صوري (جي) ده كات، وه كو ته قليدس، به جي به كي روتته ختي سنور بو كيشراو ته صوري ده كات.^(۴۳) له ميژ ووي سياسي كونيش دا يونانه كان، به ماناي ته ووي نه ته وه، نه ته وه يان پي كه وه نه نابوو، به لكو نه ته وه لاي ته وان گه لي هه شسارنيك بووه له شاره كان، ته وان ته و زاروا ه يان نه زانيسوه. ناوي (هيليني) ش كه له ده ورو به ري سالي ۶۵۰ پيش زابن ده ركه وت ماناي نه ته وه يان گه ل ناگه به ني، به لكو ماناي كومه لي خه لكې سر به شارستانه تي به كونه كه و كومه لي (نه ته وه يوناني به كان) به رامه به به درنده كان ده گه به ني.^(۴۴)

نيشانه ي به ده ره وې شارستانه تي مصري كونيش (ري) به، چونكه گياني مصري هه ستي به خو ي كردو وه و واي ده زاني كه ژيان گه شته وه يي ربي نه خشه كيشراو و دياري كراوي وردو دروستي تم گه شته بريت.^(۴۵)

هه رچي شارستانه تي عه ره يي ئيسلامي شه ته و شپنگلهر نيشاي گياني پي ده دا، چونكه لاي وايه تاك له و شارستانه تي به دا به جوړنيك هه ست به هه بوونه گياني به كه ي خو ي ده كات كه به شيكه له گيانيكي گه وره، موسلمان له شتي به ره سه ته وه (محسوس) هه لده كشي بوشتي گوزاره يي (مجرد)، جا چونكه خوا كه ي له ش و قه باره ي بو داناندرني موركي گوزاره يي لاي ته و له هونه ره كه دا له چند هيليكي له گيان به ده ردا خو ي ده نوني. كه وينه كيشاني له ش و په يكه ري له شي لي حه رام كراو هونه ره ته شيكي به كه ي واي لي هات له گه ل گياني شارستانه تي به كه نه گونجيت. . بويه موسلمان وينه ي ناو قولا يي به كاني خو ي به و نه خش و ننگاره ده رپروه كه له روژاوا پي ده لين «نهرابسك» Arabesque هه روه ها به جوړه ها هونه ري خه ت ته عبيري له هونه ري په يوه ست به باوه ره كه ي كردو وه، كه له خه ت دا لايه ني گوزاره يي و مفارقه ي له شي و ماده ي تي دايه. ره ننگ بي ميژ وونو و سنيكي هونه ري فاره نسي ي ته وه ي ده ست نيشان كرديت كه ده لي: هونه ري ئيسلامي پاك ترين هه و له كاني گياني مرفايه تي به له پيناوي زال بوون به سر

کوتای به تی (النهایی) و لابه لایی (عرضی) و کومان لی کراو و سهریی بی دا^(۲۶) وه له سیاست ویاسادانان دا (که نمه به شیکی گرنگی به تی) په کتایی خوالای نه وه بوجوونی سیاسی و فیکری رهنگی داوه ته وه، وه بروای هیناوه به هاوکومه لی یه که رهنگی کوفری لی به ستوه^(۲۷).

مورکی شارستانه تی رۆز او اش گیانی فاوستی به (که وا همیشه نه سره وته و جووله ی دینامیکانه یه و هول ددها بۆگه یشتن به مه به ستانیک که کوتایان بونی یه) نم گیانه ش نمونه ی هممو خه سیه ته کانی عه قلی نه وروپایی یه که عه قلیکه به بی کوتایی ناسراوه وه کاتدرائیه قوونی یه کان دا خوی دهنوینی که سه یریان ده که یت ده بینیت کومه له خانوئیکی قوچی وه هان ده لئی به بی کوتایی بۆتاسمان هه لکشاون، هیله کانیا و تاق و که وانه کانیا نونوک تیژن شه به نگی رووناک یه کی تیکه له به رهنگه کانی وینه کانی سه ته به قی شووشه ی په نجه ره به رزه کان نوعی کردوون، نه و خانووانه سووک، ناماده ی راپه رین، سه رکه ش، به ره لالا، ناره زوو کردوه ی سردان له بوشایی بی کوتایی دیارده بن^(۲۸).

ههروه ها عه قلی کرده وه بی نه وروپایی - لای وایه - له حیسایی بی کوتایی (جیاکاری و ته واکاری - التفاضل والتکامل) دا ده رده که وئی، گیانه هونه ری یه که شی نه وه تا کابرای رۆز اوایی به زمانیکی بزواوی گیانی له موسیقایی باخ J.S.Bach (۱۶۸۵ - ۱۷۵۰) ی موسیقازانی نه لمانی خاوه ن اوایی به رزی خوش خوشی سه رده می پیش رومانسی دا ده ری بریوه که وا موسیقایی زمانیکی جیهانگیره، جیهانگیری مه سیحیه ته ده بری، نم زمانه جیهانگیره ش ته عبیر کردنه له بی کوتایی چونکه خوی مه سیحی بی کوتایی یه و موسیقاش زمانی گیانه و خوی مه سیحیش گیانه نه که له ش^(۲۹).

ههروه ها نه و بی کوتایی یه شی له ئیستیماری جیهانگیره ته له فون که به سه ر جی سنوورداردا زاله و رادیوش دا (نه و سه رده م ته له فزیون و کومپوتره نه زانرابو) ده بینی . . گیانی فاوستیش له تابووری جیهانا نمونه که ی له بازگانگی جیهانی و به نکه کان دا خوده نونینی . به م جوړه کابرای رۆز اوایی جی به پاکشان (امتداد) ده بینی و لای نه و پاکشان هه موشتیکه . بۆ نمونه لای ریبازی فاوستی نیشتمان له لایه ن جی وه پارچه زوی یه که تاکی دانیشتووی هه ست به وه ناکات که سنووری هه یه، به لکو ئاسویه کی جوغرافی وای هه یه تا بی کوتایی راده کشتی، نه گهرچی نه و فاوستی یه

نه وروپایی یه له هه مو و ساتیک دا ناماده یه له پیناوی نم نیشتمان به بی سنوورده دا خوی به خت بکات^(۳۱).

۲) وه رزه کانی شارستانه تی یه کان :

نم رهمزانه نه وه ده گه به نن که هه ر شارستانه تی یه که سییتی خوی و خه سیه تنگه لی خوی خوی هه یه، نمه ش مانای وایه هه ر شارستانه تی یه که داخواوه و گیانیکی به ره لالا نی یه وه کو هیگل بوی چووه . چونکه گیانی به ره لالا (مطلق) ته عبیر له ری ره وتی شارستانه تی یه کان ناکات، به لکو به رودوا هاتی وه رزه کان به شیوه یه کی خولدانه وه ته عبیر له وری ره وته ده کات، که وا نه وه ی بوونه وه ری زیندو و ده بینی له زان و پیگه یشتن و پیری و نمان هه ر شارستانه تی یه کیش ده بینیت . شپنگله ر کانی پشکووتنی شارستانه تی یه کان به وه رزی به هاره ده چوینی که سه رده می قاره مانی یه و ژیا نی نه فسانه و هه لبه سستی داستانه که وا هیژ و نازایی هه ل ده نین، وه کو سه رده می هومیروسی یونانی و سه رده می چهرخه ناوه راسته کانی رۆز اوایی، نه مه ش قوناغی گه شه کردن و به هره پشکووتنه که ده رچوونه له نه شکه وتی به ره بریتی وریک بوون، له گه ل زنجیره کرده وه یه کی داهینه رانه ی وها که نیشانه ی ده ست بی کردنی ژیا نی تازه یه .

پاش نه مه هاوین دیت که چه نندین سه رکردایه تی راپه ریوی ثاوات فراوانی تی دا په یدا ده بییت، وه رزی ده رکه وتن و گه شه کردنی (ده وله تی شار) له شارستانه تی نه پولونی (یونانی)، چهرخی راپه رین و هونه ری مایکل نه نجیلوی ئیتالی . [که گه و ره ترین په یکه رتاش و وینه کیشی جیهانه ۱۴۷۵ - ۱۵۶۴] وه سه رکه وتنه کانی گالیلویه (۱۵۶۴ - ۱۶۴۲) [که زانایه کی به ناوبانگی ئیتالیایی یه ته له سکوی دوزیه وه و گوئی زوی خره و به ده وری هه تا ودا ده سورپته وه] نه و سه رکه وتنه زانستانه ی له کوری گه رده وون ناسی دا نازایانه زور بیری وای پوچ کرده وه که له کونه وه له میشکی زاناکان چه سپاوبو، ههروه ها سه رده می نه ده بی شکسیری شاعیری ئینگلیزی به ناوبانگ له شارستانه تی فاستی دا .

پایزیش قوناغی پیگه یشتنی ته وای سه رچاوه گیانی یه رۆشنیری یه کان و نیشانه سه ره تا کانی پیری و بی تاقه تی دهنوینی، له م وه رزه دا مه لیکایه تی یه که ناوچه یی و فله سه فه ی به ره له سستی

دين و نرځه كان به ناورى فلسفه فې روناك كړنه وه (يان روناك بونه وه - Enlightenment, سرده مې سوفيستايي په كان Sopnist⁽²¹⁾ و سورات و نه فلانونه له شارستانه تې ته پولوني و سده ي هژده مې نه وروپا، كهوا ناوه ندى پايزه له موسيقاي موزارت (1756 - 1791) ي نه مساوي و هله ستي گوتيو و فلسفه فې كانت دا .

پاشان ده گه ينه زستاني شارستانه تې كه هونر له م و رزه دا موركيكي نه زانراوي نه هيني و رده گريت كاتيكش فلسفه فې موركي گومان و نازانمي (لا ادرية) و رده گريت وه له سياست دا سرده مې ئيمپراتوريات و ئيستيمار و سته مكارى سياسي داده سې، چونكه له زستان دا شارستانه تې گياني داهينه رى له ده ست ده دات و ده بيتنه مه ده نيبه تيكي روتى و هها چاكترين به ورسومي هر نه وه ده بيت زانست له كوري پيشه سازى دا ته تيق بكات و توانا كانيش له راکشانىكي ئاسوي (امتداد افي) و بلا و بونه و هدا گيره خون، جا نه گه ر لاهه فاوستي به «رؤوا» يي به كه يه وي له زستاني شارستانه تې به كه ي دا ده وريك بگيرت يان ده چي به رگي سه ربازي له به رده كات يان ده چينه فيرگه يكي ته كنولرجيا .⁽²³⁾

3) به نامه ي هاوچه رځايه تې فلسفه فې :

به رده وامي له سه ر بابه تې نه و و رزانه ي هم موو شارستانه تې به كان يي يدا تې ده پېرن، سه ر پاي سروشته خوييه كانى هر شارستانه تيكيش، شارستانه تې به كان به هوي هاوتريبي (التوازي) يان هاوچه رځايه تې فلسفه فې به وه هاوچه شن ده بن . وانا هم موويان چه ند قوناغيكې له يه كه چووي هاوچه شن ده پرن نه گه ر به وردى له ميژ ووي نه و شارستانه تيانه مان كوليه وه نه وس ده بينين - هه روه كو شپنگله ر ده لى - دو و رو و داوي ميژ ووي له دوو شارستانه تې دا له دوو جي و كاتي له يه كه دو و ردا په يدا بين به هاوچه رخ ده ژمير درين، نه گه ر هه ر به كه يان هه مان ده و ر بگيرت و هه مان ته ركي هاوچه شنه كه ي له شارستانه تې به كه ي تر دا به جي بگه يه نيټ . نه و و يش كه هه نديك ميژ وونوس ده يكه له به را و ر د ك ر د نى نه سكه ندرى گه و ره له گه ل ناپليون پونا پهرت دا، يان له به را و ر د ك ر د نى بو و دا و مه سيح ، وه مه سيحه تى سه ر ه تار سر شيالزمى نوټى، له به ر نه وه ي له هه ندى رو و وه له يه كه ده چن، چاوي خربه سننه له و جيا و ازي به ي كه له نيوان نه و كه سيني به مه زنانه دا هه يه ، له به ر نه وه كه له ئاستى شيوه ي رو و دا وه كه و ده و رى

به رده ووي كه سه كه وه له يه كه ده چن نه كه له سه ر ئاستى قوناغى ميژ ووي . واته له يه كه چوونه كه يان له يه كه چوونيكې دروزنه و ده ستر ك ر ده ، به را و ر د ك ر د نه كانيش نادروست و داسه پا و ن و به را و ر د ك ر د نى شيعرين زياتر له وه ي به را و ر د ك ر د نيك بن له هه ست ك ر د نيكې قول وه وه ده ر چو و ين به وه كه ميژ و و باري خوي هه يه و هه ميشه كومه ليك ديمه ن و هه لومهرج و هه لوني تى دا دو ياره ده بيتنه وه .⁽²⁴⁾

شپنگله ر نيوان هاوتايي به ك (تمائل) كه له يه كه چوونيكې رو و كه ش دروستى ك ر د نيټ له گونجايشيك (توافق) جيا ده كاته وه كه به لگه ي به كسانى نيسبه تى بيت له په يكه رو يكه اتن و نه رك دا . كه وا له گيانله به ر به ربه رده كان دا هه ر له مر و فقه و تا ده گا به ماسى ، هه ر به شيك له به شه كانى كه لله سه ر هاوچه شنى به شه كانى جو ره كانى تره «به نمونه سى به كان له گه ل لوتوكه ي ماسى» له به ر نه و يش كه ميژ و و - لاي شپنگله ر - مل كه چي ليك دانه وي بايه لوجى به ، بويه گونجايش له له يه كه چوون و ر د ترو قو و ل تره .⁽²⁵⁾

هه ر به م يي يه ش فيشاگورسى زاناي ماثماتيك له شارستانه تى يونان دا له گه ل ديكا ر تى زاناي ماثماتيك له شسارستانه تى تازه ي نه و رو پيادا هاوچه شن و گونجاون ، به لكو هاوچه رځيشن . هه روه ها نه سكه نده ريبه ش له شارستانه تى يونان و به غدا له شارستانه تى عه ر به سى ئيسلامى دا . . كه وا ده و رى هه ر به كيكيان له و دوو شارستانه تى يه دا هاوچه شن و گونجاو و هاوچه رځه له هه ر پله يه كه له پله كانى نه م دوو شارستانه تى يه دا . جا ده توانين پروگرامى هاوچه رځايه تى به سه ر هه مو و ديارده هونه رى و ديني و زانستى و سياسى و ئابو و رى به كان له هه مو و شارستانه تى به كان له سرده مې سه ر ه لدان و گه شه ك ر د ن و رووخان و نه مانيان دا ته تيق بكه ين ، مادام بيكه اتنى ناوه وه له هه مو و شارستانه تى به كان دا ها و ر ي ك و گونجاوه . هه ر به م جو ره ش له چا و ديارده كانى تر دا نه وانيش له سه ر ه لدان و پيگه يشتيان دا هاوچه رځن ، كه وا هه چ ديارده يه كي به نرځي گه و ره له شارستانه تى به ك دا نى به - هه روه كو شپنگله ر ده لى - نه گه ر هاوچه شنى له شارستانه تى به كانى تر دا نه نيټ ، نه و ه تا بو و دايى هيندستان و ره واقى رومانى هاوچه رځن⁽²⁶⁾ هه ر به م جو ره ش گونزانه وه ي شارستانه تى يونانى بو ده و رى مه ده نيبه ت له سرده مې فليبي مه ك و و نى و نه سكه ندرى گه و ره ي رؤوا و له سرده مې شورشى فهره نسا و ناپليون دا .⁽²⁷⁾

شپنگله ر لاي وايه هه ر شارستانه تى به ك له هونه ردا سوركيكي

دیاری کراوی بوخوی ههلبژ اردوو که تعبیری پی دهکات له گیان و له که سیتی یه که یه بویه له شارستانه تیکنی ماددی دا - ههروه کو باسمان کرد دیاری کراو به دیاری کراو وینه ده کیشریته وه گیانش ماددیانه بهرجهسته ده کسریته، ههروه کو یونانی یه کان له هونه ری پهیکه ترشاشی دا تا راده ی نایابی کردیان . له کاتیک دا عه ره بی موسلمان خوی له پهیکه ترشاشی وینه کیشان به دورگرت چونکه له گه ل گیانی دا نه ده گونجان، بویه باوه په بی کوتایی که ی (اللامتناهیة) به نه خش ونیگار (نارابسک) ده بربری که وا له سه ر شیهوی چهنده هیلیکه ولایه نی گوزاره بی (تجرید) ی تی دایه . به لام ناوریایی یه که به موسیقا که زمانیکی جیهانی و تعبیره له بی کوتایی یه که راکشان (امتداد) ی ده رده بری .

نهم ده برینه تاییه تی یه مائمتیک وره مزه کانشی که ژماره ن ده گرینه وه، شینگله به شیکی کتیه که ی بو باسی «مانادانی ژماره کان»⁽²⁸⁾ ترخان کردوو ده لئی شارستانه تی یه کان به وه له یه کتر جیاده کرینه وه که هه ره که بیریکی جیاوازی خوی هه به له مائمتیک دا، ونه بی به ومانایه ی که گه ردوون یان کیمیا ناودیره که یین شتیک هه بی ناوی «مائمتیک» بیت، چونکه له شارستانه تی یه جیاوازه کان دا زور جور مائمتیک هه به .⁽²⁹⁾

گرنگی و که لکه کانی بهرنامه ی هاوچه رخایه تی :

نه گه ر باوه رمان به راستی نه وه بهرنامه یه هینا، که شارستانه تی یه کان گشتیان به چهنده قوناغی هاوتای هاوچه رخایه تی فهلسه فیانه دا تی ده پهن، نه و مه یله و یاسابه کمان ده ست ده که ویت که به سه ره هم و شارستانه تی یه کان دا کاریگه ر ده بیت . ته تییق کردنه ناواخنی یه که ی به سه ر رو داوه کانی میژ وودا ومان لی ده کات له م لایه نانه وه که لک له و بهرنامه یه وه برگرین :

یه که م : ده توانین پیکهاتی چهنده چه رخیکی میژ ووی دووباره بکه ینه وه که هیچمان لی نه ده زانین . جا دووباره پیک هینانی رابردوو به م شیویه نه وه ی دیرینه ناسی و به لکه نامه و کتیب پی یان نه کرا نه و ده یکات . واتا - نهم جاره - فهلسه فه بو کولینه وه له میژ وو په شداری ده کات، دوا ی نه وه ی سه رده میکی زور میژ ووده ستی بو فهلسه فه دریزه کرد، نه و سا لیکولنه ره وه ی میژ ووده توانی بهرنامه ی هاوچه رخایه تی بکاته رینگه یه ک بولیکولینه وه ی میژ وو، کاتیک که بو لیکولینه وه که ره سته باوه کانی باسکراوی له به رده ست دا نه بیت .

دکتور به ده وی ده لی : نه گه ر دانمان به وه دانا که میژ ووی پی نویستی یه کی نه نداسی زیندوو مل که چ ده کات، یه کسه رده زانین نه و بهرنامه یه له لیکولینه وه ی میژ ووی دا چهنده گرنگه ، وه نه و ناسو فراوانانه سه رده که یین که ته تییقه که ی بومانی والاده کات، وه نه و نه جنامه کاریگه رانه ش نه گه ر هاتوو نیمه ریکمان خست و ده ستوو و مرجمان بو دانان .⁽³⁰⁾

دووهم : به به کارهینانی بهرنامه ی هاوچه رخایه تی ده توانین ترپه (ایقاع) ورپسره وت و مه به ستی میژ وو بزنانین، پاشان ده توانین سنووری ئیستا بپیرین به ره و ناسوکانی دواروژ و پیش بینی یه کی زانستانه وردی دواروژ بکه یین، نه و سا بزنانین خوله کانی ناینده ی شارستانه تیی نه وروپا - یان هه ر شارستانه تی یه کی تر - چون ده بن دوا ی نه وه ی ده توانسری باری گه شه کردن ورپسره وته که ی به سه ر بکرینه وه . واتا بهرنامه ی هاوچه رخایه تی واده کات فهلسه فه ی میژ ووده ستی دریزه بکات بو زانستی سیاست و ناووری و نه خشه کیشانی دواروژ ی کومه ل به چاو برینه قوناغه بهرودواکانی که میژ ووی یان دا تیه ره ده بیت، نه مه ش وا ده گه یه نی میژ وو، پاشان فهلسه فه ی میژ ووش، به ته نیا هه ر بو خودی خوی نایته مه یه دانی لیکولینه وه به لکوبوزور کاری به سه رود که له لایه نه به نه ره ته کانی تر که لکیان لی وه رده گیریت . نهم سوودگه یاننده ش ده بیته پیشده ستی بو نه و سووده ی که نه وه تله سی یه م دا باسی ده که یین :

سی یه م : به پنی نهم بهرنامه یه رو داوه کانی میژ وو به له ناکاری دیار نابن چونکه میژ ووناس شاره زای زنجیره یی و بهرودوا هاتی میژ وو ده بیت، بویه نه و کاره ساته دلته زینانه ی بهرپاده بن میژ وونوو سه که ناشله ژین و عاذزی ناکهن . به وپی یه شه ری یه که می جیهان رووداویکی له جغزی باری گشتی میژ وو به ده رنی یه، که ناره زوی ده سه لاتنداری و ناغایه تیی هه ندی رژیم یان هه ندی که س په یه دای نه کردوو . نهم شه ره هه ر ته نیا له پرووی هوکاره ناووری یه کان لیک نادریته وه، به لکوله راستی دا - وه به پی بهرنامه ی هاوچه رخایه تی - خالی گواستنه وه ده نونتی له شارستانه تیی نه وروپادا هاوتای گواستنه وه یه له چه رخی هیلینی یه وه بو چه رخی رومانی . جا ده لی : هاوچه شنی یه کی سه ر له نیوان شه ری ته رواده و شه ره کانی خاچی یه کان، شه ری بولینیزی و⁽³¹⁾ شه ری یه که می جیهانی دا هه به، ههروه ها له نیوان نه تینا و پاریس، نه رستوو کانت، ناره زوی جیهانگیری له نه جامی ولانگیری یه کانی نه سه که نده رو ئیستیماری نه وروپاییش دا .⁽³²⁾

**تهوهری چوارهم: داخراوی شارستانه تی به کان
«نه بوونی و توویژ له نیوان شارستانه تی یان دا»**

شینگلەر لای وایه هەر شارستانه تی به ک قهواره ی دووره پهریزو سهر به خو له قهواره ی شارستانه تی به کانی تری هه یه و ماوه ی به یه ک گه یشتیان نی یه ، به یی یه که هه ره که بوونه وهریکی ئەندامی و هه بوونیکی راسته قینه ی هه یه . به که یه کی ده ره که داخراو پینک ده هیئ ، له به که چوونی بابته که له نیوان دوو شارستانه تی ، یان له به که چوونی شیوازی ده برین له نیوان دوو شارستانه تی جیاوازا که ده بیسری ئەمه چاوخه له تینه ، چونکه له به که چوونه که ته نیا له دیمه نی ده ره و یه نه ک له کاکلی ناوه . چونکه هه شارستانه تی به ک ته عبیره له گیانیک ، گیانش له شارستانه تی به که وه تا ئەوی تر زور جیاوازه ، له کاکلی و له شیوازی و له تواناکانی هه بوونی دا .^(۱۳) که وایی شارستانه تی به کی گشتی له نارادا نی یه ، به لکو هه شارستانه تی به ک فه لسه فه و سروشتی خو ی هه یه ، هه ره یه که ش ژیانیکی دیاری کراوی هه یه که ده بی له راده به ک کوتایی بیت ، هه ره و کو چون تاکه که س نامینی به لام (جور) ده مینی ، به م جوهره ش چارویی چار هه شارستانه تی به کیش ده بی له ناو بجیت و مانه وه ته نیا بو ئەو مورقاییه تی به یه که کۆمەلی شارستانه تی به کان ده نوینیت ، جا ئەگه ره هه موو هه بوویه کی ئەندامی زان و ساوایی و لای و پیری و مردن بیینیت ، هه موو شارستانه تی به کیش به م جوهره وایه . به م هویه ، میژ ووی جیهان پینک هاتوو له دانانی شارستانه تی به کان به ک له ته ک به ک دا و له به کتر جیاوسه ره خو ، به و پی یه هه ره یه که دیارده یه کی ده ره که داخراوه گیانی شارستانه تی به که به رجه سته ده کات و ته عبیری لی ده کات .^(۱۴)

ئهمجا ئەگه ره گه زه ده ره وه یی به کانی له دوو شارستانه تی کار کردوو هاوبه ش بوون ، هه شارستانه تی به ک به شیوه یه کی ته و اوو جیاوازه له شارستانه تی به که ی دی ئەم ره گه زانه قه بوول ده کات ، چونکه هه ره یه که یان تا ئەوره گه زانه هه و آله ی سروشتی خو ی نه کات پی هه زم ناکریت ، خو ئەگه ره ته بیعه ته کان گۆران ئەو مورکەش ده گۆریت که هه ره گیانه ی رواله ته کانی پی ره نگ کردوو .

بویه (راستی) ته نیا به نیسه ت هه شارستانه تی به ک خو ی هه یه ، ئەگه ره بابته تیک له شارستانه تی به که وه پهری یه وه شارستانه تی به کی دی ، گۆرنازه وه که ی تووشی گۆرانی ده کات . چونکه هه روا

سووک و ئاسان ره ت ناییت به لکو هه ره ده بی کرداریکی ئالوزی دوورودریژی گۆرین پاشان شی بوونه وه ، ئەوجا هه زم کردنی به سه ردا بیت .^(۱۵)

که وایته شتیک نی به ناوی کار تیکردنی شارستانه تی به ک له شارستانه تی به کی دی بیت به شیوه یه کی وه ها که وابزانری دووم که له پووری به که می بو خو ی گۆرنازه ته وه .

ئه گه ره بیئوادابنن ره گه زینگی شارستانه تی به ک ، بابه نمونه بلین دین ، دوو شارستانه تی جیاوازه قه بوولیان کردبوو ، ئەوا هه ره یه که یان به جوریکی جیاوازه لوی تر وه ره ی ده گریت ، به لکو هه شارستانه تی به ک شتیک وه رناگریت ئەوه نه بی که له گه ل سروشتی دا بگه نجیت پاشان شتیکشی له گیانی خو ی ده خاته سه ر . ئەوه بوو کاتیک که بووایی له هیندستانه وه چوه چین گیانگی چینی ی له بووایی بنه ره ت جیاوازی وه رگرت ، هه ره ها مه سیحیه تی رۆژه لاتی (ریسازگه لی به عقوبی و نه ستووری و نه ریوس) له مه سیحیه تی کاتولیکی جیاوازه .^(۱۶)

ئهم روانینه ئەوه مان بولیک ده داته وه بوچی شارستانه تی به ک هه ندی ره گه زی شارستانه تی به کی دی پشت گۆی ده خات ، وه بوچی عه ره ب به جوریک له ئەره ستوگه یشتوون که ته واوله ئەره ستوی راسته قینه جیاوازه و تا وای لی هاتوو ئەره ستو لای عه ره ب ئەو ئەره ستویه نی یه که لای یونانه کانه .^(۱۷) به لکو هه کاتیک شارستانه تی به ک که سیتی به ک یان ناوداریکی له شارستانه تی به کی تر لا په سهند بوو ئەوه - هه ره و کو شینگله ره لئی - چاک ده ی شیوینی و نابووتی ده کات .^(۱۸) هه ره ها ده لئی ده که وایه با هه موو ئەو بیره پر و پووچانه نه هیلین که میژ و ونوو سه هه لئه له تاوه کان میژ وویان زور خراپ پی تیک دا و ناشیرینیان کردو خه لکیشیان تووشی گومرایی و له خشته براری کردو له سه ر بناغه ی ئەم وینه یه که بو میژ وویان کیشا گه لی به های ساخته یان قیت کرده وه ، ئەم بیرانه ش ئەمانه ن : کاریگه ری ، به رده وامی ، به که تی میژ ووی .

ئهم میژ و ونوو سه انه گوتوو یانه شارستانه تی به کان پیوه ندیان له نیوان دایه ، پیوه ندی عیله ت به مه علوول یان هوکار به نه نجام و گویا هه موو شتیک نه نجامه و شتیک نی به نوی بیت . خو هه ره که له شارستانه تی به کی نوی ره گه زینگی رووکه شی سه ربانی شارستانه تی به کی کۆیان به دی کرده ده نگیان لی هه لبریه و گوتوو یانه : ئەمه تا «کاریگه ری» . وئیر له هه موو جی به ک دا به دوو

نهم کاریگه‌ری به‌دا گه‌راون و خه‌یالیان و ابری کردووه که نهرکی میژ و ونوس پرده هه‌لدانه‌وه به له‌سهر «کاریگه‌ری» جا که نه‌وه‌ی بو کراوه تیر لئی خه‌وتووه و نهرکی سهر شانی خوی باش جی به‌جی کردووه!^(۷۹)

پوخته‌ی قسه نه‌وه‌ی: شارستانه‌تی به‌کان ههر به‌که سهر به‌خویه‌و بازنه‌به‌کسی داخسراوی له‌دووری خوی‌دا کی‌شاوه‌و له‌گه‌ل شارستانه‌تی به‌کانی ترا چهند ده‌لاقه‌یه‌کیان له‌نیوان دا هه‌یه، نهم ده‌لاقانه‌لی ناگه‌ری‌سن نه‌وه‌ی له‌گه‌ل جه‌وه‌روگیانی شارستانه‌تی به‌که‌دا گونجاونه‌بیت تیپه‌ر بیت، که‌وا نه‌وه‌یش که تیپه‌ر ده‌بیت زوری پی‌ناچی ده‌چینه سهر سروشتی شارستانه‌تی به‌دووه‌مه‌که، ههر له‌یه‌کچوونیکیش هه‌بیت رواله‌تی ده‌روه‌یه‌و گوتنی به‌که که‌له‌پوور بو‌هه‌سو و مرو‌فایه‌تی، یان خه‌یال کردنه‌وه له کاریگه‌ری و کارت‌تی کراوی. . قسه‌ی پووج و به‌ندوباره.^(۷۰)

له‌مه‌وه تی‌ده‌گه‌ین که شینگله‌ر به‌پنجه‌وانه‌ی زور‌بیری سه‌لماو لای میژ و و په‌روه‌رانی کون شارستانه‌تی بو‌نیمه‌ خسته‌ته‌روو. . خسته‌روه‌وه‌که‌شی ب «نه» هه‌کان دارشتووه وه‌کو: نه کاریگه‌ری و نه کارلی‌کراوی یان لاسایی کردنه‌وه، به‌لکو تازه‌گی و داهینان و. . . نه به‌رده‌وامی به‌لکو دابه‌ش بوون و دووره‌په‌ریزی، نه پیشکه‌وتن به‌لکو خولیکی داخراو، نه مه‌به‌ست به‌لکو چاره‌نووسیکی بریارداو.^(۷۱)

پایه‌ی بیره‌کانی شینگله‌ر:

سهره‌پای نه‌وه‌ی بیروراکانی شینگله‌ر که‌وته به‌ره‌خنه‌ی هه‌ندی بیرکه‌روه‌وه‌و فه‌یله‌سووفی میژ و و^(۷۲) له‌گه‌ل نه‌وه‌ش دا به‌یه‌کیک له‌گرتترین کۆله‌که‌کانی بیری میژ و ویی له‌جیهان دا ده‌مینته‌وه، چونکه ههر که به‌شی به‌که‌می کتیه‌که‌ی «ئاوا بوونی روژاوا»‌ی سالی ۱۹۱۸ ده‌رچوو ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی گه‌وره‌ی لای هه‌مووروشنیرانی نه‌وروپا په‌یدا کردو کۆمه‌لی خوننه‌ران په‌سهندیان کردو به‌هزی نه‌وه‌ی شتی نوئی و قوول و به‌ربلاویان لی‌ به‌دی ده‌کرد به‌شه‌وقه‌وه ده‌یان خوننده‌وه.^(۷۳)

نیم‌ری نیف شینگله‌ری به «پیاوه مه‌زنه‌که» ناویردووه.^(۷۴) کتیه‌که‌شی به‌جوریک ری‌زی لی‌گیراوه که له‌روژاوادا به‌معزن ترین کتییی نیوه‌ی به‌که‌می سه‌ده‌ی بیستم دانداراوه.^(۷۵) وه‌رگیری کتیه‌که‌ش بو‌زمانی عه‌ره‌بی ده‌لی: نهم کتیه‌ ناخوینداریته‌وه به‌لکوبه‌ده‌رس ده‌خوینداری. وه به‌دلنیایی به‌وه

ده‌لی: کاتی نه‌وه هات خوننه‌ری عه‌ره‌ب له‌خویندنه‌وه‌ی بو رابواردنه‌وه بگوزیتنه‌وه خوننده‌وه بو‌خوروشنیرکردن، کتیه‌که‌ی شینگله‌ریش به‌که‌م ته‌قه‌للایه‌که کتیه‌خانه‌ی عه‌ره‌بی دیاری به‌که‌له‌پوورنکی نه‌میری مرو‌فایه‌تی له‌م سه‌نگه‌ پینش کیش به‌خویننه‌ران بکات.^(۷۶)

به‌لگه‌ی راده‌ به‌ریزی بیری شینگله‌رو کاریگه‌ری ماوه‌ دووری نه‌وه به‌سه که کاری له‌دارشتی بیری سی بیرکه‌روه‌ی مه‌زنی چه‌رخنی نوئی له‌نه‌وروپا و نه‌میریکی دوا‌ی شه‌ری جیهانی کردووه که ههر خه‌ریکی لی‌کۆلینه‌وه‌ی کردوون ده‌رباره‌ی چاره‌نووسی شارستانه‌تی روژاوا ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی هاوچه‌رخنی نه‌وروپا، له‌وتنه‌ی بیرکه‌روه‌ی ئینگلیز کولن ویلسون^(۷۷) و فه‌یله‌سووفی نه‌میریکی بنه‌چه‌ئه‌لمان ههر به‌رت مارکوز. . ره‌نگی ئه‌رنولد توینیش دواکه‌سیان نه‌بیت.^(۷۸)

شینگله‌ر به‌هزی بیروراکانی به‌وه، تووشی گنجه‌لیکی زور هات، به‌تاییه‌تی که نازی به‌کان له‌ئه‌لمانیا هاتنه‌سهر ته‌خت، نه‌وان له‌جوری نهم بی‌رانه‌ی رازی نه‌بوون. تا سالی ۱۹۳۶ به‌بی‌که‌سی و دل به‌خه‌م له‌میونخ مرد.

ته‌وره‌ی پینجه‌م: ره‌خنه‌ له‌بیره‌کانی شینگله‌ر

کول‌جوود ده‌لی: نه‌و ته‌قدیره‌ی شینگله‌ر بو‌میژ و وی دادنه‌ی ته‌قدیریکه به‌ره‌ه‌لستی سروشتی میژ و و خوینه‌تی، چونکه ته‌قدیریکه پال ده‌دا به‌فله‌سه‌فه‌یه‌کی سروشتیانه‌ی رووت. . هه‌روه‌وه‌کو نه‌وه که به‌رودواهاتی نه‌و قوناغانه‌ی که له‌روشنیری به‌که له‌روشنیریانه‌دا هه‌یه به‌وشیوه‌یه‌ی نه‌و بوی ده‌چی، مانابه‌که له‌ماناکانی میژ و وی زیاتر له‌وه‌ی تی‌دان‌ی به‌که به‌رودوا هاتی قوناغه‌کانی ژبانی زینده‌وه‌ریکی وه‌کو میشوله‌ریک ده‌خات و اتا کرموکه، مت بوو، پی‌کوره‌ئه‌وجا زینده‌وه‌ری پیگه‌یشتوو. ههر قوناغیکیش له‌و قوناغانه‌ی روشنیری لی‌پیک دی، به‌ریگه‌یه‌کی میکانیکی ده‌گوزیتنه‌وه قوناغه‌که‌ی دوا‌ی خوی، نه‌گه‌ر هاتوو کاتی خوی هات به‌بی‌بایه‌خ دان به‌چالاکی نه‌و که‌سانه‌ی تی‌یدا ده‌ژین.^(۸۰)

له‌سه‌ر بناغه‌ی نهم قسه‌یه‌ی باس کرا ژماره‌به‌که فه‌یله‌سوف و بیرکه‌روه‌وه توه‌مه‌تی ری‌بازگیری (المذهبیة) (دوگماتی - داب‌رین - چه‌سپاوی) ده‌خه‌نه‌پال، هه‌ر بویه ئه‌رنولد توینیش میژ و و نووسی به‌ناویانگی ئینگلیز ده‌لی: شینگله‌ر زیاد له‌پیوست ری‌بازگیر بوو،

(۸۱)

مردوون، جارنیکي کهش له دايک بوون و پاشان مردوون، ثم شارستانه تيانهش «له رووی کومه لايه تي و فیکري و سياسي يه وه هلکشاون، پاشان له ژياني بي راده درنژيان دا زور جار دانه ويون، وه نه بي هر يه ک جاريش له دايک بوون و مردنيان تووش بووييت، وه نه بي هر ماوه يه کيش ته نيا گه شان ه وه ويه ک ماوش سيسی و ناو ابوونيان تي دا بيت^(۸۱).

هروه ها زور ميژ و ونووسی روژاوايي دهر باره ي ته و پيش بيني يه ره شه ي شپنگلهر به رامهر رووخاني روژاواو تیک هل لوه شاني شارستانه تي يه که ي ه يه تي که گوايا چونکه به هوي ماديه ت و ميکانيکي يه وه زيندوويه تي ون کردووه و پني ناوه ته کوړي خوش رابواردني ماديسانه و نهرمونياني ژيري و چارني يه دواي ته مه نه ماني تووش ده بيت، له سه ره ته وه رخنه يان لي گرتوه. سه رباري ته وه که ميژ ووبواري سه ربه ستي مروفاه يه وه کو سروش ت ني يه ديارده کاني حه تمی و داسه پاوبن، بويه پيش بيني که ران (المتبئين) له ناو ليکوله ره واني ميژ وودا جي يان نابيته وه.^(۸۷)

هه ندي له و بيرکه ره وانه ي رخنه له شپنگلهر ده گرن لايان وايه تيروانيني بو جيهان گه ليک له تيروانيني مکيفيللي يه کان پر له کاره سات تره، چونکه مروفاه يه تي له هه موودواروژ نيک داده برت و بي واتايي «بي هووده يي» ي ديارده خات کاتيک که ميژ ووبه گه ردوون ده به ستي^(۸۸). به لکو هه نديکي دي رخنه که يان له شپنگلهر ده گه يه ننه راده ي هير شيکي رووت و ده لين بيروپراکاني شپنگلهر بانگي «نا هيوايي» ده دن.^(۸۹)

هه چو نيک بيت، بيروپراکاني شپنگلهر، سه ره پاي مه وداي فهلسه فه ييانه يان، له نه نجامدا له ناشي بي ري کونه په رستي ده که نه وه و دان نانين به ده وري شارستانه تي يه کاني تر له گه شه سه ندي رهنه تي شارستانه تي مروفاه يه تي دا، که ته مه ش دووره له واقعي به رده ست و دووره له مه نتيق وله به لگه چه سپاوه ميژ ووي يه کان. هه ر بزه ش بوو بيروپراکاني بوونه هويه کي ياريد هري ده رکه وني بي ري نازيه ت له نه لمانيا، نه گه رچي شپنگلهر، شه خسي خوي دژي نازيه ت وه ستاوله کتيبي «سالاني برياردان» دا (ميونيخ ۱۹۳۳) ره خنه شي لي گرت.

بي ري شپنگلهر وه کسو نه نجامي شارستانه تي يه کاني خوي کوتايي يه کي دلته زينانه ي هه بوو، که واي دانا له ميژ وودا نه راستي ونه داهيتانه کان هيجان نا به لکو خواستي هيز سه رده که وي. لاي ته وه ده وري ته کنه لوجيا و تابووري له پله ي دووم دا دين.

به بي گيرانه وه باوه پري به حه تميه ت هه بوو.^(۸۱) کولنجوود لاي وايه، که شپنگلهر ي بار قورسي روشنييري، سه ي رده که يه ت بوخاتري گونجان له گه ل مه به ستي ته و بيره ي که ده به وني ميژ ووبه زانسته سروش تي يه کان رابگه يه ني ت روشنييري يه که ي ده شيو ي و ده ستکاري ده کر تي. ني جگار دلره قانه پني ده لي: هه لگه رانه وه ي «تا ته و راده يه بي هه لبرين له هه لگه رانه وه ي راستي دا که س نه ي گه يشتووه تي، ته نانه ت بيرکه ره وه کاني چه رخي نو زده مينيش که به دوو به رنامه ي دانان (المنهاج الوضعي) که و تيوون، که زور ره نجی بي به ريان دا بو گوريني ميژ ووبه زانستيکي سروش تي.^(۸۲)

گوريني ميژ ووش به زانست، به ورشته يه ي شپنگلهر ويستوويه تي، واده کات شارستانه تي يه ک هه رگيز نه تواني خوي له چاره نووسي وه ک رووخان و نه ماني شارستانه تي يه کاني دي به دور بگري ت، گوايا چونکه ته م چاره نووسه، سروش تيکي شارستانه تي يه کانه. ته مه ش ماناي وايه که چار ني يه وه به شيوه يه کي له چاره نووسراوي بي سي و دوو کردن ده بي رووداو و رابگوريزان له قوناغ يکه وه بو قوناغ يک به رودوا بين. «چونکه رني دهر باز بوون ني يه.»^(۸۳) هه روه ها شپنگلهر له تواناي ره گه زي مروفا بو رزگار کردني شارستانه تي - هه ر شارستانه تي يه ک بيت - له رووخان، به گومانه.^(۸۴)

خو ته گه ر ويستمان ته م بيردوزه يه له شيوه يه کي مام ناوه ندي دا سه ي ربکه ين و تي بگه ين، به ده ست خو مان ني يه ده بي بيلين که شپنگلهر خولي شارستانه تي به خولي ژياني بوونه وه ري زيندوو ده شوبه ني ته وه نده سه رده کات که له گه ل پر وگرامي زانستي دا رنيک ناکه و ني ت چونکه «بوونه وه ري زيندو و پاش ته وه ي له شي ده گاته پله يه کي تايه تي بي گه يشتن ده مر ي به لام گه لان يان کومه لان له گه ل هاتنه دنياي هه ر نه وه يه ک دا لاوتي يان نوي ده بيته وه.^(۸۵) ني تر شاياني ته وه ني يه ته گه ر له رووي مه جازيکي رووته وه نه بيت شارستانه تي يه ک به پيري وه سف بکري ت، چونکه ليره پيري که بي هيزي و رزينه له ديارده کومه لايه تي و سياسي يه کان دا له پيربوني ته ندامي (العضوية) ي زيندوان زور جيايه.

دووليکوله ره وه «کاروبر» و «سوروکين» زور به رووني وي ي له گومان پيشانيان داوه که زور رژيمه شارستانه تي يان کومه لايه تي له زور شارستانه تي مه زن دا رووي داوه له دايک بوون پاشان

- (۸) کتبی «تدهور الحضارة الغربية» بهشی بهکم، ل: ۶۰
(۹) د. احمد محمد صبحی، فی فلسفة التاريخ، مؤسسة الثقافة الجامعية. الاسكندرية، ۱۹۷۵، ل: ۲۴۶
(۱۰) د. عبدالرحمن بدوي، اشپنجلر، منشورات مكتبة النهضة المصرية. مطبعة الرسالة، چاپی دوهم. قاهرة ۱۹۴۵، ل: ۳۷
(۱۱) شبنجلر. تدهور الحضارة الغربية. بهشی بهکم، ل: ۶۰
(۱۲) هر نو سهرچاوه، ل: ۶۱
(۱۳) هر نو سهرچاوه نو لاپهريه.
(۱۴) ه. س. ل.

- (۱۵) دهربارهی بیرو فلهسهفی نم چهرخه بروانه: جورج پولیتزر، فلسفة الأنوار، ترجمة جورج طرابيشي، چاپی دار الطليعة. بيروت ۱۹۷۴.
د. مصطفى ابو حنيف أحمد. منهج البحث التاريخي بين الماضي والحاضر. چاپی دار البيضاء. المغرب - ۱۹۸۷، ل: ۱۰۳ کولنجوود، فکرة التاريخ ل: ۱۴۸ - ۱۵۶

- گوفاری (عالم الفکر). کوویت. مجلد (۵)، ژماره (۱) ل: ۷۴ - ۷۵، ۱۳۰
گوفاری (المنار)، پاریس. ژماره (۲۴ - ۲۵)، ۱۹۸۷، ل: ۳۴ - ۱۴۷ هرهوها
بم چهرخهش دهلین چهرخی ژیری. *Age of Reason*
(۱۶) لهبابهت بیري (پيشكهوتن) هوه سهرچاوه زوره لهوانه:

- د. حسين مؤنس - الحضارة. ل: ۲۷۵
د. الشرقاوي - أدب التاريخ. ل: ۱۷۵
د. عبدالجليل الطاهر - مسيرة المجتمع ل: ۱۳۷ - ۱۶۸
ألبرت شفايتزر «شفايتسر» - فلسفة الحضارة، ترجمة د. عبدالرحمن بدوي، بهندهکاني: ۷، ۱۲، ۱۳، ۱۴.

- جورج بليخانوف، محاضرات في فلسفة التاريخ. ترجمة جورج طرابيشي، دار الطليعة، بيروت، ۱۹۷۳، المحاضرة الاولى.
عبدالحميد صديقي، تفسير التاريخ، ل: ۷۶
(۱۷) کولن ویلسن، سقوط الحضارة، ل: ۱۲۹۰
(۱۸) د. بدوي، اشپنجلر، ل: ۷۱
(۱۹) د. عفت الشرقاوي، فی فلسفة الحضارة الاسلامية.
دار النهضة العربية، بيروت، ط ۳، ۱۹۸۱، ل: ۱۹۶
(۲۰) هر نو سهرچاوه، ل: ۱۷۹ - ۱۸۴

- (۲۱) زاراوهی «شيوه وهگررتی دروزنانه» وانا (التشکل الکاذب) له زانستی کانهکانهوه خواستراوهتهوه، جاری واهیه بلووری کاتیک له چینیکی بهرددا دهی، پاشان واهی نم چینهی بهرده درزوکلهینی تی دا بهیدادهبیت ناوی تی دهجیت، ناوکا بلوورهکان همل دهکولنی تا هیچی وایان لی نامینتهوه تنیا دیمهنیکی کلور نبیت، پاشان نهگر چهنده دیاردهیهکی بورکاتی بهیدابوو قهوارهی چیساکه بگسورن، توپهلی شل بووهو دین وله چینهکاتی بهردهکه دهچنه ژوور؛ پاشان له ناویان دا دهمهین ورهق دهبن. بهلام نم توپهله

ههرچی مروقیشه بهوییه که بهرههم هینه «بهرههمی بهرههمهکهیهتی» نهوا فری دراوهته دهرهوهی میژوو. نهگر مروف ههر نرخیکی ههیی نهونرخه له خانهدانهکان (نهرستوکراتی کومهل) واته ههلیژاردهکان دا ههیه نهک له جهماوهردا. لای وایه کاتیک خانهدانی تهمنی وجهماوهر سهریکهوی مانای وایه میژوو کوتایی دیت و مروقیایهتی له بی دهنگی و بی شاگایی وله نهبوون دا نوتم دهبیت. بویه شینگلره به نهیدیلوجی پاشگهزی کوپهستانه و دوژمنایهتی زانستی هوه په یوه ندی دار بوو.

پهراویز:

- (۱) نوزوالد شینگلر Oswald Spengler (۱۸۸۰ - ۱۹۳۶) له شاری بلا کینورگ هاتوته دنباوه له قونابخانهی (هال) خونندوویته، پاشان چوهوته زانکوی بهرلین وزانسهکاتی سروشتی خونند. دواپی چوهو زانکوی (میونیک) و جاریکی دی گه رایهوه بهرلین، پاشان به یه کجاری له میونیک دانشت و ژمانی خوی به لیکولینهوه و امان به سهربرد، تا گوشه گیر و سهر بهستانه سالی ۱۹۳۶ مرد.

شینگلره فهیلهسوفیکی نهلمانییه له خونندن دا ماتماتیک و میژووی سروشتی وهونه و فلهسهفه و میژووی کوکردهتهوه. کومه لیک کتبی داناوه بهتایهتی دهربارهی میژووی نهلمانیا. سالی ۱۹۰۴ پلهی دکتری وهرگرت، نامهی دکسوراکهی دهربارهی (میرکلیس) ی فهیلهسوفی یونانی بووبه ناوبانگترین کتیهکاتی کتیکه به ناوی «ناوایونی رزواوا *Der Untergang des Abendlandes* أحمد الشیانی نم کتیهی به ناوی تدهور الحضارة الغربية وه بهدوو بهش به زمانی عهرهیی له بیروت بلاوکردهتهوه.

- (۲) د. عفت محمد الشرقاوي، ادب التاريخ عند العرب، دار النهضة العربية بیروت ۱۹۷۳، ل: ۸۰
(۳) ر. ج. کولنجوود، فکرة التاريخ. ترجمة محمد بکیر خلیل، ط ۲. لجنة التالیف والترجمة والنشر، القاهرة ۱۹۶۸ ل: ۳۲۰.
(۴) هر نو سهرچاوهیه. ل: ۳۲۳
(۵) کولن ویلسون، سقوط الحضارة. ترجمة أنیس زکی حسن. طبعه دار الأداب، بیروت ۱۹۷۱ ط ۲، ل: ۱۲۹

- (۶) دهست نیشان کردنی کوپرنیکوس Copernicus ی زانای گهردووناسی گهرهوی پولونییه ۱۴۷۲ - ۱۵۴۳ که بیردوزهی بهتلموسی پوچ کردهوه، نهوهی دهی گوت زهوی ناوهندی گهردوونه. نیر نهو بیردوزهیهی زوررای بهلگه نهویستی له میسکی خهک و زاناکان چهسپاوی گوژی، ناوی نم زانایهش بووبه نیشانهی تهقهلالای چاوگیرانهوه به بیر و تیگه بشتی باوداو گومان کردن له راستی یان.
(۷) د. الشرقاوي، ل: ۸۰ له کتیهوه:

(٤٠) د. مؤنس، الحضارة، ل: ٢٤٩، هر لرم جوره قسه به ش ئيبين خه لدون گوتوويه تي، بروانه په راويزي (٤٩) له باسي «به رود او اهاتني خوله كان - التعاقب الدوري» .

(٤١) د. صبحي، ل: ٢٤٨

(٤٢) د. الشراوي، في فلسفة الحضارة، ل: ١٩٨

(٤٣) د. صبحي، ل: ٢٤٨

(٤٤) د. بدوي، اشينجلر، ل: ١٩٨

(٤٥) د. الشراوي، في فلسفة الحضارة، ل: ١٩٨ - ١٩٩

(٤٦) ه. ي. ل.

(٤٧) د. صبحي، ل: ٢٤٩

(٤٨) د. حسن عثمان، پروگرامي ليكولنه وهى ميزوو، ط: ١٩٨٤، ل: ٤٣

(٤٩) د. صبحي، ل: ٣٥١

(٥٠) ه. ي. ل: ٢٤٩

(٥١) د. بدوي، ل: ١٩٩

(٥٢) سوفستايي: ريچكه به كي فلسفه هى به ناوبانگي يونانيه، گوزرا وبوبه ريچكه به كي قازانجي ناپاكر. بروانه: الموسوعة الفلسفية المختصرة).

(٥٣) د. صبحي، ل: ٢٥٠

بروانه د. الطاهر، مسيرة المجتمع، ل: ٢٣٨

(٥٤) د. بدوي، اشينجلر، ل: ٧٨

(٥٥) ه. س. ل: ٧٩

(٥٦) رهواقي: ريسانزيكي فلسفه هى به رسمه ن يونانيه زينون Zenon دايناوه، بريتي به له وه كه مروف ده تواني به هوى مايه دارى سموه واتا (فضيلة) ده سته ردارى همسووشنيك بيت، دانا به گونجاوى له گه ل سروشت دا سه ربه ست و سه ربه خوينا نه زياتي خوى به سه رده بات، سامان و جواني و ناوبانگه لاي مروفي (مايه دار) يوون و نه يوونيان به كه وهك به كي لى ديت.

د. عادل البكري. الفلسفة لكل الناس، ص: ٤٢

د. عرفان عبد الحميد، المدخل الى معاني الفلسفة، ص: ٨٢

(٥٧) د. بدوي، شينجلر، ص: ٧٥ - ٨٩.

د. صبحي، ص: ٢٥٢

شل يووانه به گونره ي شيوه ي سروشتي بلووره كاتيان رهق نابين و نابين به بلوور، به لكو ناچار ده بن شيوه كلور و به تاله كاني ناو به رده كه - نه وه ي بلووره كونه كان به هوى كارى ناوه كه وه دروستيان كردوه - پر بكه نه وه، نه وسا شيوه ي دروزنانه په يدا ده بن كه نه و بلووره تازانه ن كه بيكه اتني ناوه وه بيان له گه ل په يكه رى ده وه بيان دا ناكو كه .

د. بدوي. اشينجلر، ل: ١٠٣

بو زياده زانبارى بروانه كتبه كه ي شينگلر، تدهور الحضارة. به ندى (١٨).

به شى دووم، ل: ٢٦٩

(٢٢) د. الشراوي، ل: ١٩٥ - ١٩٦

(٢٣) تدهور الحضارة، به شى ١، ل: ٢١٧٠

(٢٤) د. الشراوي، في فلسفة الحضارة، ل: ٢٠١

(٢٥) ه. س. ل: ١٩٨

(٢٦) د. صبحي، في فلسفة التاريخ، ل: ٢٤٤

(٢٧) تدهور الحضارة، ج: ١، ل: ٢٨

(٢٨) د. صبحي، ٢٤٤

(٢٩) ه. س: ٢٥٤

(٣٠) له بابته جه وسانده نه وه ي مسيحيه كان له لايه ن رومه بيته نتي به كانه وه وه درباري نم دوو ريبازه مسيحيه به بروانه:

د. أمون رباط، المسيحيون في الشرق قبل الاسلام، بيروت ١٩٨١ وفكتور سحاب، من يحيى المسيحيين العرب؟ دار الوحدة للطباعة والنشر. بيروت ١٩٨١، ل: ١١ - ١٨، ٨٠ - ١٠٤

(٣١) كاتيك كه شارستانه نتي نه وروپا دنياى تازه ي گرت، شارستانه نتي مه كيكي له لانك دا نه بوو، به لكو له و شارستانه تيانه ده زميردرا كه له جه ند سه ده به كه وه كوتايان هاتوه، له وان به نه وه نده زاننه كه مه ي نه وروپاي به كان له بابته شارستانه نتي مه كيكي وه هه بيان بووه نه و سه رده مه واي له شينگلر كردوه وا بزايته شارستانه نتي به كه نه وروزانه له سه رده مه سه ره لداني دا بووه. (دانه).

(٣٢) له بابته وه بروانه كتبي: علي القرشي، بين الحضارة والمدنية، دار المعارف. بيروت ١٩٧٧، هره وه ها بروانه شينگلر، تدهور الحضارة. ل: ٨٧

(٣٣) د. بدوي: اشينجلر، ل: ٧٤

(٣٤) د. صبحي، ل: ٢٥٦

(٣٥) د. بدوي، ل: ٧٥

(٣٦) د. الطاهر، مسيرة المجتمع، ل: ٢٣٨

(٣٧) د. صبحي، ل: ٢٥٧

(٣٨) د. الطاهر، ل: ٢٣٨٧

(٣٩) ه. ي. ل.

- (٥٨) تدهور الحضارة الغربية، الفصل الأول، ج ١ ص: ١٢١ - ١٩١
- (٥٩) كولن ويلسون، سقوط الحضارة، ص: ١٢٩
- (٦٠) د. بدوي، اشپنجلر، ص: ٧٨
- (٦١) شهري بولينيبي: نمو شهره له نيوان هردو وشاري نه تيناو نه سپارته يونساني داله ماوهي ٤٣١ - ٤٠٤ پيش زامين رووي دا، به سهركهوتني نه سپارتهو بهزي نه تيناو رژيمه ديموكراتي به كه ي دوايي هات.
- (٦٢) د. صبحي، ل: ٢٥٢
- (٦٣) د. بدوي، اشپنجلر، ل: ٩١ - ٩٢
- (٦٤) د. صبحي، ل: ٢٥٠
- (٦٥) د. بدوي، ل: ٩٣
- (٦٦) دهرياره ي نمو كلنيسمورنيازانه پروانه: د. آدمون رباط، المسيحيون في الشرق قبل الاسلام.
- (٦٧) پروانه: د. بدوي: ارسطو عند العرب. وكالة المطبوعات، الكويت، دار القلم، بيروت.
- (٦٨) د. صبحي، ٢٤٧
- (٦٩) د. بدوي، ٩٤
- (٧٠) ه. س. ل: ٩٥
- (٧١) ه. س. ل: ٢٠٠
- (٧٢) يونموونه پروانه: ه. ا. مارو، من المعرفة التاريخية ترجمه الى العربية: جمال بدران، مراجعة د. زكريا ابراهيم. القاهرة ١٩٧١
- د. مومجان، نقد الفكر البرجوازي المعاصر ترجمة: يوسف عبدالمسيح ثروة. منشورات وزارة الثقافة والفنون. بغداد ١٩٧٩.
- سيمون دي بوفوار، واقع الفكر.
- دار الطليعة، بيروت ١٩٦٣
- د. مصطفى ابو ضيف احمد، منهج البحث التاريخي الدار البيضاء ١٩٨٧
- ايمري نف، المؤرخون وروح الشعر.
- سهرجاوهي تريس.
- (٧٣) د. مؤنس، التاريخ والمؤرخون، مجلة عالم الفكر. ژماره ي باسكراوه ل: ١٠٣
- كولنجوود، فكرة التاريخ، ل: ٣٢٠
- (٧٤) ايمري نف، ص: ٢٦٩
- (٧٥) مقدمة وتدهور الحضارة الغربية، ل: ٧
- (٧٦) هممان سهرجاوه: ل: ٨
- د. بدوي، اشپنجلر.
- (٧٧) كتيبه كه ي «ناو ابووني شارستانه تي» باسكراو.
- (٧٨) كتيبه كه ي «سروفي بهك مهوداه» وهركيتراني بو عهده يي: جورج طرايشي به ناوي (الانسان ذو البعد الواحد) چاپي دار الآداب. بيروت ١٩٦٩ هروه ما كتيبه كه ي «زيري و شورش» كه د. فواد زكريا به ناوي «العقل والثورة» كردويه به عهده يي، الهيئة المصرية العامة للتأليف والنشر. بيروت ١٩٧٠
- (٧٩) د. صبحي، ل: ٢٥٨
- (٨٠) كولنجوود، ل: ٣٢٢
- (٨١) د. صبحي، ل: ٢٦١
- (٨٢) كولنجوود، ل: ٣٢٣
- (٨٣) كولن ويلسون، ل: ١٤١
- (٨٤) ايمري نف، المؤرخون وروح الشعر، وهركيتراني بو عهده يي د. توفيق اسكندر. طبعة مكتبة الانجلو مصرية القاهرة: ١٩٦١، ل: ٢٧٢
- (٨٥) د. حسن مؤنس، التاريخ والمؤرخون عالم الفكر. الكويت، ل: ١٠٣
- (٨٦) د. صديقي، ل: ١٧٢
- (٨٧) د. الشراوي، في فلسفة الحضارة، ل: ٢٠٣
- د. مصطفى ابو صيف، منهج البحث التاريخي، ل: ١٢٣
- د. مؤنس، التاريخ والمؤرخون، ل: ١٠٤
- (٨٨) سيمون دي بوفوار. واقع الفكر اليميني. دار الطليعة. بيروت، ١٩٦٣، ل: ٥٥
- (٨٩) ه. ا. مارو. من المعرفة التاريخية ترجمة: جمال بدران، مراجعة د. زكريا ابراهيم القاهرة ١٩٧١، ل: ٥٦
- د. مومجان. نقد الفكر البرجوازي المعاصر. ترجمة: يوسف عبدالمسيح ثروة. دار الحرية للطباعة بغداد، ١٩٧٩
- د. عبدالجليل الطاهر، مسيرة المجتمع. ل: ٢٤٠

الفلسفة الطبيعية في تفسير التاريخ الخاصية الأحيائية للحضارات عند شبنغلر

د. محسن محمد حسين

قسم التاريخ كلية التربية الاولى (ابن رشد)

جامعة بغداد

الحضارات، ولاسيما لحظة تفتقها، ثم حالات ميلاد الحضارات ثانياً: سقوط الحضارات، وهل يتحتم ان تسقط كافة الحضارات؟ والا يمكن الحيلولة دون انهيار صرح بذلت الانسانية جهوداً مضنية لأقامته؟ ولم هذا المصير الحزين؟. ويرى شبنغلر ان حضارة الغرب بدأت بخطوة التدهور فعلاً، وسوف تتلاشى حتماً، بعد بعض العقود، رغم بريقها الوهاج الحالي الذي سرعان ما ينطفئ.

والمحور الثالث يلقي الضوء على طبيعة الحضارات - كل الحضارات - كما يراها شبنغلر، او ما يسمي بالمظاهر التي تشترك فيها الحضارات، وهي:

اولاً: رموز اوسمات الحضارة، اي ان لكل حضارة خاصية معينة تجسدت في نتاج فني او فكري خاص بها.

ثانياً: فصول الحضارات: ان لكل حضارة فصولها، فتبدأ من الربيع وتصل مع الصيف، وتنضج معالمها مع الخريف، ثم يتوقف عطاؤها مع بداية الشتاء وتنتهي.

ثالثاً: تعاصر الحضارات فلسفياً: اي ان الحضارات في صيرورتها تتعاصر او تتناظر طبيعتها، عبر توازي نتائجها المادية والفكرية، لأن جميع الحضارات تجتاز مراحل متشابهة متناظرة، وتكرر فيها الصور والاوزاع والموقف، حسب ما يرى.

وفي المحور الرابع: يوضح البحث مكانة افكار شبنغلر، وتأثيرها على تشكيل افكار العديدين. واخيراً يبين الانتقادات التي وجهت الى افكار هذا الفيلسوف الكبير.

يتناول موضوع البحث مكانة فيلسوف التاريخ البارز «اوزوالد شبنغلر Oswald Spengler» والبصمات الفكرية التي تركها في توجهات العديد من مفكري العصر، ولاسيما في الغرب.

وببدأ بشرح تصوره الخاص في نشأة الحضارات وانهاكها ثم هلاكها وقد ظهرت افكار هذا الفيلسوف الالماني في كتابه الشهير (تدهور الحضارة الغربية The Decline of the West) وقد قسم الكاتب البحث الى خمسة محاور، تحدث في الاول منها موقف شبنغلر من آراء جملة من مؤرخي وفلاسفة التاريخ في اوروپا، ومحاويلته دحض تلك الآراء والرد عليها. بينها دعوته الى قيام ثورة كوبرنيكية (نسبة الى كوبرنيكس) في اذهان مفكري الغرب لكي يكفوا عن اعتبار حضارتهم مركزا للحضارات الكون واسماها، وطالبهم بالتخلي عن الاستهانة بحضارات الغير.

وكذلك نبذ ما أسماه بالتقويم الاوربي، اي تقسيم تاريخ العالم بما ينسجم مع التقسيم الاوربي، اي الى عصور قديمة ووسيطه وعصور حديثة بنفس التسميات والتواريخ الاوربية. وكذلك دعا الى دحض فكرة (التقدم) اللامتناهي التي آمن بها مفكرو عصر الانوار «التنوير» في القرن الثامن عشر، ولاسيما في فرنسا. وتصور شبنغلر الحضارات انها دورات او حلقات مستقلة بعضها عن الآخر. وأخيراً فند فكرة التأثير والتأثر «الاخذ والعطاء» بين الحضارات واعتبرها وهماً، ولا اساس لها.

وفي المحور الثاني يتحدث الموضوع عن نظرية شبنغلر في الحضارات ويوضح جملة مسائل بينها اولاً: كيف نشأت (اوتنشأ)